HISTORICKÝ ZBORNÍK

VEDECKÝ ČASOPIS
O SLOVENSKÝCH
NÁRODNÝCH DEJINÁCH

VYDÁVA
MATICA SLOVENSKÁ
MARTIN

ROČNÍK 32
2021 ČÍSLO 2

Redakčná rada/Redaktionsrat/Editorial Board:
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.; prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.; doc. PhDr. Ivan Mrva, CSc.; doc. PaedDr. Pavol Parenička, CSc.; doc. Mgr. Pavol Matula, PhD.; PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.; doc. HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD.; PhDr. Pavol Madura; prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.; doc. Mgr. Ivan Petranský, PhD.; doc. Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

Predsedníčka/Vorsitzende/President of Board: prof. PhDr. Marta Dobrotková, CSc.

Čestní členovia/Ehrenmitglieder/Honorary Members:
prof. PhDr. Milan Stanislav Ďurica; prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.; prof. PhDr. Július Bartl, CSc.; doc. František Vnuk

Vydáva Matica slovenská, P. Mudroňa č. 1, 036 01 Martin. IČO: 00179027, DIČ: 2020631 23 v Slovenskom historickom ústave Matice slovenskej v spolupráci s Historickým odborom Matice slovenskej Published by Matica slovenská

Šéfredaktor/Chefredakteur/Editor-in-Chief: PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.

Adresa redakcie/Anschrift der Redaktion/the adress of the editorial Office:
Redakcia Historického zborníka Slovenský historický ústav MS Grösslingová 23, 812 51 Bratislava Slovenská republika e-mail: peter.mulik@matica.sk

Historický zborník 32, november, č. 2/2021
Almanach für Geschichte 32, November, N. 2/2021 Alamanac for History 32, November, No. 2/2021

Evidenčné číslo/Registration Number 4010/10

Rozširuje/Distributed by
Matica slovenská
P. Mudroňa č. 1
036 01 Martin
Tel.: 0918 904 931
e-mail: periodika@matica.sk
www.matica.sk

Grafický návrh obálky/Graphic design of the cover: Jozef Siekel
Grafická úprava vnútra/Graphic layout: Róbert Schwandner
Jazyková redaktorka: Ing. Janka Farkašová
Preklad do anglického jazyka/Translation into English: Mgr. Michal Vongrej
Preklad do nemeckého jazyka/Deutsche Übersetzung: PhDr. Klára Komorová, PhD.

Historický zborník vychádza ako vedecké periodikum dvakrát ročne.
Wissenschaftliches Periodikum Almanach für Geschichte erscheint zweimal jährlich. Inlands- und Auslandsvertrieb, Bestellungen und Abonnement durch den Verlag der Matica slovenská, G. m. b. H.
Scientifical Periodicum The Almanac for History is published twice a year. Distributed, domestic and foreign orders subscribtions accepted by the Matica slovenská Publishing House, LtD.

© Matica slovenská, Martin 2021

Vytlačila Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany

EV 4010/10
ISSN 1335-8723
EAN 9771335872006 12

OBSAH

ŠTÚDIE

Betlenovo povstanie. Prvá výprava 1619 – 1621
Ivan MRVA 11

Spoločenské podmienky kníhtlače a populárna rekatolizačná literatúra v 17. storočí s dôrazom na Bratislavu
Marta ŠPÁNIOVÁ 30

Druhá svetová vojna a Slováci v rozdelenej Vojvodine 1941 – 1945. II. časť: Odboj a koniec vojny
Ján TKÁČ 52

Ústava 9. mája z roku 1948 a česko-slovenské ústavné vzťahy 1945 – 1960
Bruno ČANÁDY 67

MATERIÁLY

Nemci v slovenských dejinách a ich prínos k západnej orientácii slovenskej kultúry a civilizácie
Peter MULÍK 107

Protižidovské zákonodarstvo v 20. storočí na území potrianonského Maďarska v porovnaní so strednou Európou
Peter MOSNÝ 133

DOKUMENT

Dokumenty o činnosti Bielej légie
Róbert LETZ 143

POLEMIKA

Pravosť a hodnovernosť? Odozva na článok Slovo na cestu v prvom čísle časopisu Slovenský časopis historický z októbra 2021, ktorého údajným autorom je prof. Richard Marsina 155

MEDAILÓN

Spišský kapitulný vikár, pápežský prelát a cirkevný historik Roman Kežmarský
Ľuboslav HROMJÁK 159

RECENZIE

DUREC, Jaroslav – LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. 1945 – 1992.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021, 476 s. 165

MULÍK, Peter – HROMJÁK, Ľuboslav. *Významné osobnosti Spišského Podhradia I.* Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára Jána Vojtaššáka, 2021, 314 s. 169

TKÁČ, Marián – HOMZA, Martin. *Maurices novae alebo Nové ostne. Ostne na poslovenčenie slovenských dejín.* Občianske združenie Slovenské dejiny, 2020, 334 s. 172

MULÍK, Peter – HAJKO, Jozef. *Krvavá cesta do raja. Ako a prečo si komunizmus podmanil Slovensko.* Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2019, 511 s. 179

SPRÁVY

Spomienky významných osobností a historických udalostí v Matici slovenskej v roku 2021
Radoslav ŽGRADA 185

Zoznam autorov 193

INHALT

STUDIEN

Betlens Aufstand. Erster Feldzug 1619 – 1621
Ivan MRVA 11
Gesellschaftliche Verhältnisse des Buchdrucks und die populäre Literatur der Gegenreformation im 17. Jh. mit Akzent auf die Stadt Bratislava
Marta ŠPÁNIOVÁ 30
Zweiter Weltkrieg und die Slowaken im geteilten Vojvodina 1941 – 1945. II. Teil: Widerstandsbewegung und Kriegsende
Ján TKÁČ 52
Die Verfassung vom 9. Mai aus dem Jahre 1948 und tschechchisch-slowakische verfassungsmäßige Beziehungen 1945 – 1960
Bruno ČANÁDY 67

MATERIALIEN

Die Deutschen in der Slowakei Geschichte und ihr Beitrag zur Westorientierung der slowakischen Kultur und Zivilisation
Peter MULÍK 107
Antijüdische Gesetzgebung im 20. Jahrhundert auf dem Gebiet des Ungarns nach Trianon im Vergleich zum Mitteleuropa
Peter MOSNÝ 133

DOKUMENTE

Dokumente über Tätigkeit der Weißen Legion
Róbert LETZ 143

POLEMIK

Die Echtheit und Glaubhaftigkeit? Die Antwort auf den Artikel Slovo na cestu (Worte auf den Weg) im Nr. 1 in der Zeitschrift Slovenský časopis historický (Slowakische historische Zeitschrift) vom Oktober 2021, dessen prof. Richard Marsina als angeblicher Autor bezeichnet ist 155

MEDAILLONE

Zipser Kapitulärvikar, Apostolischer Prälat und Kirchenhistoriker Roman Kežmarský
Ľuboslav HROMJÁK 159

REZENSIONEN

DUREC, Jaroslav – LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. 1945 – 1992. (Geschichte der Slowakei VI. 1945 – 1992)* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021, 476 s. 165
MULÍK, Peter – HROMJÁK, Ľuboslav. *Významné osobnosti Spišského Podhradia I. (Bedeutende Persönlichkeiten in Spišské Podhradie I.)* Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára Jána Vojtaššáka, 2021, 314 s. 169
TKÁČ, Marián – HOMZA, Martin. *Maurices novae alebo Nové ostne. Ostne na poslovenčenie slovenských dejín. (Maurices novae oder Neue Stacheln. Die Stacheln für Slowakisierung der Slowakei Geschichte.).* Občianske združenie Slovenské dejiny, 2020, 334 s. 172
MULÍK, Peter – HAJKO, Jozef. *Krvavá cesta do raja. Ako a prečo si komunizmus podmanil Slovensko. (Blutiger Weg ins Paradies. Wie und warum Kommunismus eroberte die Slowakei.)* Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2019, 511 s. 179

NACHRICHTEN

Die Erinnerungen der bedeutenden Persönlichkeiten und historischer Ereignissen in Matica slovenská im Jahre 2021.
Radoslav ŽGRADA 185

Liste der Autoren 193

CONTENTS

STUDIES

Betlen's uprising. The first expedition 1619 – 1621
Ivan MRVA 11

Social Conditions for Book Printing and Popular Re-Catholicization Literature in the 17th Century with Emphasis on Bratislava
Marta ŠPÁNIOVÁ 30

Second World War and Slovaks in Divided Vojvodina 1941–1945 Part II: Resistance and End of War
Ján TKÁČ 52

The Ninth-of-May Constitution from 1948 and Constitutional Relations of Czechs and Slovaks Between 1945 and 1960
Bruno ČANÁDY 67

MATERIALS

Germans in Slovak History and Their Contribution to the Western Orientation of Slovak Culture and Civilization
Peter MULÍK 107

Anti-Jewish Legislation in 20th Century in the Territory of post-Trianon Hungary in Comparison with Central Europe
Peter MOSNÝ 133

DOCUMENT

Documents on Activities of White Legion
Róbert LETZ 143

POLEMIC

Authenticity and Credibility? Response to the article Slovo na cestu [Introductory Word], from the first issue of the magazine Slovenský časopis historický, October 2021, allegedly authored by Prof. Richard Marsina 155

PORTRAIT

Spiš Chapter Vicar-General, Papal Prelate and Church Historian Roman Kežmarský
Ľuboslav HROMJÁK 159

REVIEWS

DUREC, Jaroslav – LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI. [Slovak History VI] 1945–1992.* Bratislava : Literárne informačné centrum, 2021, 476 s. 165

MULÍK, Peter – HROMJÁK, Ľuboslav. *Významné osobnosti Spišského Podhradia I. [Important Personalities from Spišské Podhradie I]* Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára Jána Vojtaššáka, 2021, 314 s. 169

TKÁČ, Marián – HOMZA, Martin. *Maurices novae alebo Nové ostne. Ostne na poslovenčenie slovenských dejín. [Thorns for Slovakization of Slovak History] [Maurices Novae or New Thorns]* Občianske združenie Slovenské dejiny, 2020, 334 s. 172

MULÍK, Peter – HAJKO, Jozef. *Krvavá cesta do raja. Ako a prečo si komunizmus podmanil Slovensko. [Bloody Road to Paradise. How and Why Communism Conquered Slovakia.]* Bratislava : POSTOJ MEDIA, 2019, 511 s. 179

REPORTS

Spomienky významných osobností a historických udalostí v Matici slovenskej v roku 2021 [Memoirs of Eminent Personages and Historical Events in Matica Slovenská in 2021]
Radoslav ŽGRADA 185

List of Authoren 193

Ústava 9. mája z roku 1948 a česko-slovenské ústavné vzťahy 1945 – 1960

Bruno Čanády

Štátoprávne postavenie Slovenska a začiatok prípravy Ústavy 9. mája

Na ozrejmenie česko-slovenskej právno-historickej problematiky uveďme slová z povojnovej reprezentatívnej prednášky prezidenta E. Beneša z 15. decembra 1945 pri udelení čestného doktorátu práv k problematike čs. právnej kontinuity. Podľa čs. prezidenta Beneša: Londýnska exilová vláda „túto právnu kontinuitu uplatňovala predovšetkým vzhľadom k cudzine, t. j. medzinárodnoprávne, aby mohla zdôrazňovať medzinárodnú *nesprávnosť* všetkého toho, čo sa stalo v Mníchove a po Mníchove“.[1] Takto vlastne sám čs. prezident Beneš popiera vnútroštátnu právnu kontinuitu ČSR počas druhej svetovej vojny. Z hľadiska právnej interpretácie je rozhodujúci text vyhlášky ministra vnútra č. 30/1945 Zb. z 27. júla 1945 o platnosti ústavného dekrétu prezidenta republiky z 3. augusta 1944, č. 11 Úradný vestník československý, o obnovení právneho poriadku, podľa ktorej ústavný dekrét č. 11/1944 Úr. vest. čsl., ktorý v prílohe publikoval, bol naďalej platný len v Česku (a to s účinnosťou len od 5. 5. 1945) a nebol vôbec platný (ani účinný) na Slovensku (pozn. B. Č.). Na dokreslenie právnej situácie zo začiatku roka 1945 ešte uveďme, že vtedajšia povstalecká Slovenská národná rada (po potlačení Povstania) ukončila svoju normotvornú činnosť nariadením SNR č. 40/1944, kde medzi slovenské národné orgány bolo zaradené len Predsedníctvo SNR. V tomto období dokonca výnimočne slovenský národný orgán tvoril len jeden člen Predsedníctva SNR. Musíme spresniť, že povojnové zákonodarné možnosti a celkový rámec činnosti Slovenskej národnej rady a Dočasného národného zhromaždenia nie celkom jasne a veľmi neúplne upravoval dekrét prezidenta republiky č. 47/1945 Zb. a nariadenie SNR č. 30/1945 Zb. n. SNR. Navyše na začiatku povojnového obdobia mnohí (obyčajní a v podstate apolitickí) Slováci (a to okrem vynúteného alebo dobrovoľného politického exilu) dostali sa zo dňa na deň mimo Slovenska a Československa. Spôsobila to *moskovská zmluva medzi ČSR a ZSSR o Zakarpatskej Ukrajine z 29. júna 1945*.[2] Vtedajším strategickým záujmom Sovietskeho

[1] „Slávnostní přednáška světová krize, kontinuita práva a nové právo revoluční, pronesená ve Španělském sále Pražského hradu při udělení čestného doktorátu práv 15. prosince 1945.“ In BENEŠ, Edvard. *Odsun Němců z Československa. Výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947.* Zostavil Karel Novotný. Praha : Nakladatelství Dita Praha, 1996, s. 163-164. Prezident Beneš veľavravne dodáva, že „princíp kontinuity slúži nie ako zásada, od ktorej sa neustupuje...“

[2] Oficiálne bola zmluva publikovaná pod č. 186/1946 Zb. Súčasťou zmluvy bol *Protokol k zmluve*. Zmluvu na základe prezidentskej plnej moci dňa 29. 6. 1945 podpisoval za ČSR Z. Fierlinger a V. Clementis.

zväzu bolo zo slovenského územia získať strategickú železničnú trať a predovšetkým mesto Čop ako strategickú železničnú križovatku s priľahlou železničnou traťou Čop – Užhorod. Takto Slovensko v roku 1945 stratilo časť pôvodného slovenského územia, ktoré bolo v rokoch 1918 – 1938 integrálnou súčasťou územia Slovenska. Týkalo sa to mesta Čop a dvanástich slovenských obcí o celkovej výmere 141 kilometrov štvorcových.[3] Proti tomu nezasiahli ani slovenskí komunisti, ani slovenskí nekomunisti.

I. Prvá pražská dohoda [4] a Dočasné národné zhromaždenie

Legislatívny (a ústavný) čechoslovakizmus s fiktívnym československým národom obsahovala ešte Ústavná listina z r. 1920, ktorá mala obmedzenú platnosť do r. 1948. Povojnový vývoj však oficiálne ukončil legislatívny a politický čechoslovakizmus (politicky) už Košickým vládnym programom z apríla 1945. V povojnovej českej politike mal však stále mnohých svojich zástancov. Podľa vtedajších postojov prezidenta Beneša: „Zotrvávam na osobnom stanovisku jednotného československého národa, ale považujem za neprípustné toto stanovisko vynucovať...“[5] Politickou predohrou Prvej pražskej dohody bola vynútená zmena v postojoch Komunistickej strany Slovenska. „Slovenskí komunisti 31. mája (1945) rázne zmenili svoje stanovisko, opustili uznesenia SNR a federáciu neobhajovali. Obrat nevykonali s radosťou, mnohí ním boli sklamaní a zostali naďalej presvedčení o správnosti federácie, ústup považovali za taktickú, teda prechodnú záležitosť.“[6] Slovenskí komunisti (KSS) sa podriadili príkazom pražského vedenia (predsedníctvu) Komunistickej strany Československa (KSČ). Demokratická strana tak „zostala v obrane a (v) rozšírení právomoci slovenských národných orgánov sama, uvedomila si však nereálnosť presadenia federácie, dočasne uznala politickú realitu a nezaradila federáciu k svojim politickým úlohám dňa...“[7] Navyše Demokratická strana nebola vnútorne jednotná, čo ďalej oslabovalo presadzovanie slovenských požiadaviek. Na základe vtedajšej aktuálnej (východiskovej) politickej situácie bola Prvá pražská dohoda prerokovaná na poradách v Prahe v dňoch 31. mája 1945 a 1. júna 1945. Následne bola schválená plénom SNR 5. júna 1945. Oficiálnymi partnermi tejto politickej, teda nie právnej dohody (ale s nespornými právnymi dôsledkami), bola čs. vláda a Predsedníctvo Slovenskej národnej rady. Prvá pražská dohoda presadila stranícko-politické záujmy českých politických strán, i keď slovenská strana čiastočne udržala svoje výdobytky.

---

[3] BOBÁK, Ján. *Slováci na Podkarpatskej Rusi a ich presídľovanie do Česko-Slovenska v roku 1947*. Bratislava : Kubko Goral, 1998. Slováci žili v roku 1945 na území Podkarpatskej Rusi v približne 100 obciach. V rámci opcie v r. 1945 – 1947 odišlo z územia Zakarpatskej Ukrajiny do Československa okolo 5 026 optantov (Slovákov), ktorí tam zanechali celý majetok.

[4] Pri Prvej pražskej dohode sa uvádza dátum 2. jún 1945 alebo 5. jún 1945. Predsedníctvo SNR predložilo návrh Prvej pražskej dohody na schválenie plénu SNR 5. júna 1945, ktoré ho v uvedený deň aj schválilo. Z uvedeného dôvodu pokladáme dátum 5. jún 1945 za správnejší (pozn. B. Č.).

[5] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha,1990, s. 233.

[6] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha,1990, s. 169.

[7] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha,1990, s. 170.

„Federácia bola teda pochovaná a otázka česko-slovenského vzťahu zostala otvorená.“ Skromným slovenským výdobytkom bolo, že uvedená „Prvá pražská dohoda potvrdila princípy vládneho programu a udržala dovtedajšie právomoci slovenských národných orgánov“. Československá vláda v Prvej pražskej dohode potvrdila, že „Slovenská národná rada je nielen oprávnenou predstaviteľkou samobytného slovenského národa, ale i nositeľkou štátnej (zákonodarnej, vládnej a výkonnej) moci na území Slovenska“ (čl. I dohody). Samotná Prvá pražská dohoda bola dohodou politickou, ale nebola právnou dohodou. Následne však mala svoje závažné štátoprávne dôsledky. Podľa čl. II dohody sa Československá vláda a Predsedníctvo SNR dohodli, že do ustanovenia dočasného (t. j. provizórneho – Dočasného národného zhromaždenia) pre celé územie Československa (Československej republiky) výkon zákonodarnej moci, resp. časti zákonodarnej moci na území Slovenska bol limitovaný nasledovnými striktnými podmienkami. 1. Muselo ísť len o spoločné veci. 2. Takúto zákonodarnú moc vykonával prezident ČSR svojimi dekrétmi. 3. Prezident ČSR mohol vydávať svoje dekréty len na návrh čs. vlády a to len po (predchádzajúcej) dohode so Slovenskou národnou radou. Vyžadovalo sa súčasné splnenie všetkých už uvedených podmienok.

V Prvej pražskej dohode Slovenská národná rada len prepožičala časť svojej originálnej zákonodarnej právomoci za splnenia uvedených podmienok. Zásadnou otázkou bolo vymedzenie spoločných vecí. Prvá pražská dohoda vymedzila spoločné veci taxatívnym spôsobom, t. j. vyčerpávajúcim spôsobom. To znamenalo, že čo neuvádzala Prvá pražská dohoda z hľadiska spoločných vecí, to patrilo do výlučných právomocí Slovenskej národnej rady. Podľa čl. IV Prvej pražskej dohody citujeme: „Slovenskej národnej rade prislúcha na Slovensku zákonodarná moc vo všetkých otázkach, pokiaľ nie sú vyhradené československému zákonodarnému zboru.“ Z uvedeného vyplývalo, že Prvá pražská dohoda bola časovo ohraničená. Predpokladala vznik nového čs. parlamentu – Dočasného národného zhromaždenia. Do toho času vykonával zákonodarnú moc prezident prostredníctvom ústavných dekrétov, nie však samostatne, ale len za priamej účasti čs. vlády a Slovenskej národnej rady. Samotná Prvá pražská dohoda potvrdila (len politicky), že spoločné veci sa týkajú len zákonodarnej moci. Na spresnenie uveďme, že čs. orgány a Slovenská národná rada si dočasne rozdelili zákonodarnú moc vo vzťahu k Slovensku a to „provizórne“ do vzniku Dočasného národného zhromaždenia. Ešte dodajme, že v zmysle Prvej pražskej dohody tak zostala Slovenskej národnej rade časť jej pôvodnej zákonodarnej moci až do vzniku Dočasného národného zhromaždenia. Slovenskej národnej rade zostala moc vládna a výkonná na Slovensku. Zákonodarnú moc v spoločných veciach vykonal aj na území Slovenska čs. prezident prostredníctvom dekrétov prezidenta. Aspekt slovenskej suverenity bol v tejto spoločnej zákonodarnej moci čiastočne zachovaný tak, že k vydaniu prezidentského dekrétu s právnym dosahom na územie Slovenska sa vždy vyžadovala obligatórna a predchádzajúca dohoda so Slovenskou národnou radou. Prvá pražská dohoda v čl. IV uvádzala dôležité ustanovenie, že „Slovenskej národnej rade prislúcha na Slovensku zákonodarná moc vo všetkých otázkach, pokiaľ nie sú vyhradené československému zákonodarného zboru“. V zmysle čl. V Prvej pražskej dohody prezidentské dekréty, prípadne zákony budúceho Dočasného

národného zhromaždenia vykonávala čs. vláda (pokiaľ nebolo stanovené inak) s tým, že na Slovensku sa to uskutočnilo prostredníctvom Zboru povereníkov Slovenskej národnej rady. Významným ústupkom zo slovenskej strany bolo, že Zbor povereníkov sa dostal do určitej podriadenosti voči čs. vláde. V článku piatom Prvej pražskej dohody o tom svedčí formulácia „... Zbor povereníkov Slovenskej národnej rady, ktorý je vláde republiky zodpovedný za ich prevedenie". To znamenalo, že vykonávanie prezidentských dekrétov a celoštátnych zákonov síce na Slovensku priamo vykonával Zbor povereníkov SNR, ale bol za to zodpovedný čs. vláde. Teda Zbor povereníkov SNR bol podriadený v spoločných veciach priamo čs. vláde a v ostatných veciach, t. j. okrem spoločných vecí bol naďalej priamo podriadený Slovenskej národnej rade. Vznikla určitá delená alebo dvojitá podriadenosť Zboru povereníkov ako výkonného orgánu Slovenskej národnej rady. Určitým spôsobom to zmierňovalo ustanovenie, že personálne otázky dotýkajúce sa Zboru povereníkov naďalej spadali do plnej právomoci Slovenskej národnej rady. Inými slovami Zbor povereníkov pri výkonnej činnosti v uvedených spoločných veciach bol podriadený čs. vláde, ktorá však nemala voči Zboru povereníkov a jeho jednotlivým členom personálne právomoci a nemohla menovať a odvolávať povereníkov zo Zboru povereníkov. Podľa čl. V boli však Povereníctva Slovenskej národnej rady „konečnou inštanciou administratívnou". Bola tu však možnosť, aby „vzájomnou dohodou" boli niektoré veci „vyhradené príslušnému ministerstvu" v Prahe. Negatívne vymedzenie vládnych a výkonných právomocí SNR potvrdzoval čl. VI dohody, podľa ktorej „Slovenskej národnej rady prislúcha vládna a výkonná moc vo všetkých veciach, pokiaľ nie sú vyhradené československej vláde". Ďalším ústupkom zo slovenskej strany bola oblasť justície, kde čl. VII Prvej pražskej dohody zakotvoval celoštátne súdy s dvoma predsedami a to vo vedení Najvyššieho súdu a Najvyššieho správneho súdu. Z nich jeden mal byť vždy Slovák, čo bola určitá záruka slovenského vplyvu. Podľa Prvej pražskej dohody bola Bratislava sídlom celoštátneho Najvyššieho správneho súdu. Prvá pražská dohoda považovala za spoločné[8] veci podľa čl. II dohody také zásadné celoštátne hospodárske, sociálne, kultúrne a administratívno-politické záležitosti, ktoré boli v dohode menovite

[8] Išlo o nasledovné konkrétne spoločné veci. 1. Ústava a štátna hranica, 2. Zásadná úprava základných práv a občianskych slobôd. 3. Zásadná úprava otázok vnútornej bezpečnosti. 4. Národná obrana. 5. Politický a hospodársky styk so zahraničím. 6. Mena a zásadná úprava peňažníctva a poisťovníctva. 7. Štátny rozpočet, záverečné účty, štátny dlh, pôžičky, ako aj kontrola hospodárenia štátu. 8. Colné veci, ako aj veci spotrebných daní a finančných monopolov, dane z hospodárskeho styku (daň z obratu a prepychová daň), priame dane, poplatky a regále (poštový, mincový, loterijný regál). 9. Štátne občianstvo, vysťahovalectvo a prisťahovalectvo a cestovné pasy. 10. Zásadná úprava školstva, výchovy a národnej osvety. 11. Železničná, cestná, vodná a vzdušná doprava, pošty a telekomunikácie, ako aj spoločné veci rozhlasu. 12. Poštová sporiteľňa a šeková služba. 13. Patenty, ochrana vzorkov (vzorov) a známok, miery a váhy, vymeriavanie a mapovanie. 14. Zásadné veci hospodárske, zásobovacie a vyživovacie, finančnej potreby a zabezpečenie rovnakých podmienok hospodárenia a podnikania.15. Štátne podniky, ústavy a zariadenia. 16. Unifikácia práva, menovite občianskeho, obchodného, zmenkového a šekového, trestného, ako aj administratívneho a súdneho pokračovania, ďalej veci zásadnej úpravy súdnej organizácie. 17. Pragmatikálne a platové (veci) štátnych a verejných zamestnancov. 18. Sociálne poistenie a sociálna politika. 19. Zásadná úprava verejného zdravotníctva. 20. Veci, ktoré sa majú na základe vzájomnej dohody jednotne upraviť.

uvedené. „V Prvej pražskej dohode sa napríklad nehovorilo o právach prezidenta republiky, i keď niektoré funkcie hlavy štátu od jej revolučného prevzatia moci ešte stále vykonávalo Predsedníctvo SNR.“[9] Prvá pražská dohoda neriešila finančné otázky s tým, že problematika finančného hospodárenia mala byť riešená budúcou dohodou čs. vlády so Slovenskou národnou radou (čl. VIII). Dodajme, že v tomto období nebola ešte zavedená jednotná čs. mena. Predsedníctvo SNR sa v Prvej pražskej dohode zaviazalo, že predloží plénu Slovenskej národnej rady „návrh na splnomocnenie slovenských členov vlády vo veciach celoštátneho zákonodarstva“ (čl. III dohody). Následne prijala Slovenská národná rada „Uznesenie SNR o zmocnení slovenských členov čs. vlády“ z 5. júna 1945. Slovenskí členovia čs. vlády (ministri a štátni tajomníci) boli tak splnomocnení, aby mohli vysloviť súhlas (v mene a za Slovenskú národnú radu) s dekrétmi prezidenta republiky. V zmysle II. článku Prvej pražskej dohody (spoločné veci) však pri udeľovaní uvedeného súhlasu museli byť slovenskí členovia čs. vlády vždy jednomyseľní. Slovenská národná rada sa uzniesla, že slovenskí členovia čs. vlády sú povinní včas, pokiaľ možno vždy vopred, informovať Slovenskú národnú radu.

Týkalo sa to konkrétne všetkých návrhoch dekrétov prezidenta republiky, ktoré mali byť vydané v spoločných veciach (podľa čl. II Prvej pražskej dohody). Takíto slovenskí ministri a štátni tajomníci si museli vždy vyžiadať stanovisko (doslova mienku) Slovenskej národnej rady, ktorá bola následne pre nich aj záväzná. Zároveň si SNR mohla vyhradiť prejednávanie niektorých návrhov prezidentských dekrétov vo vlastnej právomoci. V bode 3 uznesenia SNR z 5. júna 1945 sa uvádzalo: „Toto splnomocnenie netýka sa takých celoštátnych otázok, ktoré sa vážne dotýkajú vnútropolitickej štruktúry republiky, vybočujú zo zásad vládneho programu vôbec a o slovenskej otázke zvlášť, a dotýkajú sa dohody zo dňa 2. VI. t. r. (Prvej pražskej dohody, pozn. B. Č.) V pochybnostiach, či ide v konkrétnom prípade o takúto otázku alebo nie, treba si vyžiadať mienku Predsedníctva SNR.“ Na uvedené oblasti sa splnomocnenie SNR pre členov čs. vlády nevzťahovalo a bolo plne ponechané na suverénne rozhodovanie len samotnej Slovenskej národnej rady. Predmetné splnomocnenie podľa uznesenia SNR malo platiť až do prípadného odvolania zo strany Slovenskej národnej rady. To znamená, že Slovenská národná rada ako (zatiaľ) suverén mohla (teoreticky) odvolať uvedené splnomocnenie všetkým slovenským členom čs. vlády. „Pri Prvej pražskej dohode išlo o politickú dohodu, ktorá nebola pojatá do zákona, do žiadnej normy, a predsa sa stala základom štátneho zriadenia a spolunažívania Slovákov a Čechov, ba potom sa citovala v ústavnom zákone a stala sa súčasťou československého právneho poriadku.“[10] K Prvej pražskej dohode historiografia dodáva: „Prvá pražská dohoda... Odmietla federatívne usporiadanie v dobe, kedy ešte existovali podmienky pre jeho realizáciu: povojnová revolučná vlna, mocenské pozície SNR i možnosť ovplyvniť české orgány.“ Vznikla nejednotnosť v slovenskom politickom

[9] RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943-1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 114.
[10] RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943-1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 115.

tábore. „Už pri prvom dialógu vlády a SNR ohlásil zárodok politického zoskupenia, ktoré sa neskôr často vyskytovalo: české strany a slovenskí komunisti.“ „Čelní funkcionári Demokratickej strany všemožne odmietali tak autonómiu, pretože Slováci sú národom a nie menšinou, tak zemské zriadenie.“[11] Na druhej strane českí národní socialisti a lidovci nepresadili svoje návrhy na zemské zriadenie, ale aspoň sa sústredili „na obmedzovanie právomocí slovenských orgánov, českí komunisti opustili princíp federácie a boli proti zemskému zriadeniu, nemali presnú a ustálenú predstavu...“[12] Samotná Prvá pražská dohoda politicky zabránila začatiu procesu federalizácie česko-slovenských vzťahov a naopak odštartovala postupný proces oslabovania postavenia slovenských národných orgánov smerom k unitarizácii štátu. Bola odrazom nejednoty v akcelerácii slovenských štátoprávnych požiadaviek zo strany dvoch hlavných slovenských politických strán, kde Demokratická strana sa takto dostávala do „štátoprávno-politickej izolácie“. Naopak zjednocovala blok českých politických strán vrátane českých komunistov so spoločným cieľom oslabenia slovenských národných orgánov. Pri výklade základnej legislatívy (v roku 1945) musíme sa zastaviť pri ústavnom dekréte prezidenta republiky z 25. augusta 1945 o Dočasnom národnom zhromaždení, ktorý bol publikovaný 27. augusta 1945 pod č. 47/1945 Zb. Vznikol tesne pred zjazdom národných výborov v Banskej Bystrici a stanovil rámcové podmienky a predpoklady pri voľbe jeho budúcich členov prostredníctvom národných výborov. Bol zavedený trojstupňový systém nepriamej voľby poslancov prostredníctvom národných výborov na základe spoločných kandidátnych listín všetkých strán Národného frontu a ďalších záujmových organizácií.[13] Voliteľmi v nepriamych voľbách boli zvolení členovia Dočasného národného zhromaždenia[14]. Špecifikom zjazdu národných výborov na Slovensku bolo, že nanovo zvolil aj Slovenskú národnú radu. Podľa ústavného prezidentského dekrétu č. 47/1945 Zb. sa zásadne upravoval vznik a dočasné postavenie československého parlamentu na základe nepriameho spôsobu jeho voľby prostredníctvom štruktúr národných výborov[15] (na platforme miestnych NV, okresných NV a zjazdu národných výborov). Celkovo zjazd národných výborov v Banskej Bystrici, ktorý sa uskutočnil v dňoch 28. – 29. augusta 1945, aklamačne (a verejne)

---

[11] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha,1990, s.168-170.

[12] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha,1990, s.169.

[13] Vo voľbách v roku 1945 sa mohli zúčastniť len československí občania a len slovenskej, českej a ukrajinskej národnosti, ktorí boli starší ako 18 rokov. Režim vylúčil z volieb osoby, ktoré boli späté s režimom prvej Slovenskej republiky, čo bolo dobové označenie pre prívržencov slovenskej štátnej samostatnosti. Vylúčené boli osoby nemeckej a maďarskej národnosti (pozn. B. Č.).

[14] Z celkového počtu 300 poslancov bol počet členov Dočasného národného zhromaždenia zo Slovenska len tretinový (sto poslancov).

[15] Miestne národné výbory na verejných schôdzach volili voliteľov, ktorí v sídle okresného národného výboru alebo okresnej správnej komisie zvolili delegátov na celoslovenský zjazd národných výborov, kde následne zvolili poslancov (a náhradníkov). Na zjazde sa zúčastnilo 642 delegátov s hlasovacím právom zo 79 okresov, z celkového počtu 672 prítomných delegátov. Na zjazde národných výborov v Banskej Bystrici bola prijatá aj Deklarácia zjazdu národných výborov (pozn. B. Č.).

zvolil slovenských poslancov,[16] teda nielen do Dočasného národného zhromaždenia. Demokratická strana tak získala 48 poslancov v Dočasnom národnom zhromaždení. Dovtedajšie členstvo v Slovenskej národnej rade skončilo 28. augusta 1945. Okresní delegáti národných výborov na zjazde národných výborov v Banskej Bystrici 28. augusta 1945 zvolili aj nových členov Slovenskej národnej rady. V zmysle vtedajšieho § 4 ods. 2 dočasného rokovacieho poriadku SNR dovtedajšie Predsedníctvo SNR a Zbor povereníkov SNR zostalo vo svojich funkciách, kým nové plénum Slovenskej národnej rady nezvolilo nové Predsedníctvo SNR a kým uvedené nové Predsedníctvo SNR nerozhodlo o nových povereníkoch. Dňa 14. 9. 1945 došlo k dovŕšeniu organizačného oddelenia Zboru povereníkov (s následne zvoleným predsedom Zboru povereníkov[17]) od Slovenskej národnej rady. Zachovala sa však najmä právno-politická a personálna zodpovednosť (a podriadenosť) Zboru povereníkov voči Slovenskej národnej rade. Dovtedy bol Zbor povereníkov riadený priamo Predsedníctvom SNR. Samotné Predsedníctvo SNR malo po novom 5 členov. Zbor povereníkov Slovenskej národnej rady bol splnomocnený, aby so súhlasom Predsedníctva Slovenskej národnej rady vykonával nariadením opatrenia, ktoré boli potrebné vo veciach rekonštrukcie vojnou poškodeného hospodárstva. Takéto vymedzené nariadenia Zboru povereníkov mali platnosť nariadení Slovenskej národnej rady.

Ak to legislatívne zhrnieme, určitým medzníkom v jasnejšom ohraničení (vo vymedzení právomocí) slovenských národných orgánov bol ústavný zákon č. 65/1946 Zb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení z 11. apríla 1946, ktorý mal nasledovný historicko-štátoprávny význam.

A. Ústavný zákon č. 65/1946 Zb. bol prvou právnou normou celoštátneho významu, ktorým sa slovenské národné orgány oficiálne a ústavne začlenili medzi štátne orgány ČSR.

B. Uvedený ústavný zákon ako historicky prvá čs. ústavná právna norma dával ústavný základ slovenským národným orgánom ako časti sústavy československých štátnych orgánov.

C. Ústavný zákon č. 65/1946 Zb. o Ústavodarnom národnom zhromaždení ústavne uznal zákonodarnú právomoc Slovenskej národnej rady na Slovensku.

D. Vo svojom čl. 1 ods. 3 ústavný zákon č. 65/1946 Zb. vymedzil rozsah zákonodarnej činnosti Slovenskej národnej rady ustanovením, že „SNR prislúcha na Slovensku vydávanie nariadení v doterajšom rozsahu".

E. Vzniklo interpretačné pravidlo, že pre rozsah pôsobnosti Slovenskej národnej rady je smerodajná dohoda čs. vlády so SNR, ktorá mala byť vyhlásená v Zbierke zákonov a vo vyhláške ministra vnútra pod č. 66/1946 Zb.

---

[16] Po banskobystrickej voľbe 95 členov Slovenskej národnej rady z augusta 1945 bolo členstvo v SNR dodatočne rozšírené o päť zástupcov Ukrajinskej národnej rady. Samotná Ukrajinská národná rada Priaševščiny bola ustanovená 1. marca 1945 v Prešove. Pôvodne vznikla aj pod sovietskym vplyvom. Predsedom bol V. Karaman. Prijala Memorandum Ukrajincov žijúcich na Slovensku (22. 4. 1945), ktoré postúpila SNR. V roku 1952 zastavila svoju činnosť (pozn. B. Č.).

[17] Od 17. 9. 1945 s predsedom Zboru povereníkov K. Šmidkem.

Intenzívna príprava budúcej Ústavy 9. mája prebiehala najmä v období po všeobecných voľbách z roku 1946 a po vzniku Ústavodarného národného zhromaždenia, ktorý bol jednokomorovým parlamentom podľa ústavného zákona č. 65/1946 Zb. Bolo to obdobie limitovanej demokracie, s narastajúcim vnútropolitickým vplyvom čs. komunistov a existencie stredoeurópskeho hegemóna – Sovietskeho zväzu. Do roku 1948 ešte pred komunistickým prevratom z februára 1948 tu však fungovali niektoré české a slovenské nekomunistické politické strany. Tvorba novej povojnovej ústavy – Ústavy 9. mája bola koncipovaná dosť raritne a takpovediac dosť výnimočným spôsobom. Vzhľadom na určitý vplyv nekomunistických politických strán sa im podarilo spoločne oslabiť vplyv úradu vlády a ministerstva vnútra, keďže tieto vládne inštitúcie boli pod zvýšeným vplyvom komunistov. Výsledkom bolo, že oficiálny návrh novej povojnovej ústavy nemala predložiť vláda ako vládny návrh, ani to nemal byť poslanecký návrh skupiny poslancov či poslanecký návrh politickej strany. Špecifická forma prípravy a prijatia novej ústavy sa uskutočnila podľa ústavného zákona č. 197/1946 Zb. Bol vytvorený Ústavný výbor Národného zhromaždenia, ktorého členmi boli právni odborníci (právni znalci) zastupujúci politické strany podľa pomerného zastúpenia v Ústavodarnom národnom zhromaždení a to na základe volieb z roku 1946. Inak Ústavný výbor Národného zhromaždenia mal v súhrne 36 členov. Predsedom tohto výboru sa stal poslanec za sociálnu demokraciu – Oldřich John. Generálnym spravodajcom uvedeného výboru bol poslanec za KSČ – Vladimír Procházka. Od roku 1947 navyše vznikol poradný zbor expertov pre ústavu ako zbor odborných znalcov a politické strany tam mali po dvoch expertoch. Právnymi expertmi za Demokratickú stranu boli profesori z Právnickej fakulty UK v Bratislave – Matura a Ratica. Povereník Viktory a Horváth zastupovali KSS. Za KSČ tam boli profesori na Právnickej univerzite Karlovej univerzity (Hobza a Outrata). Za Čs. stranu národno-socialistickú to boli profesori z Právnickej fakulty MU v Brne (Kubeš) a z Právnickej fakulty KU v Prahe (Bušek), za Lidovú stranu to bol Weyr z PF MU v Brne a Hoetzel z PF KU v Prahe a za Čs. sociálnu demokraciu (Meissner, Peška). Všetko to boli uznávaní a dlhoroční profesori právnických fakúlt ešte z čias prvej ČSR. Boli tam právni experti za ďalšie politické strany napr. Dérer (prezident Najvyššieho súdu) a Kizlink (PF UK v Bratislave). Takpovediac to bolo hviezdne právne zloženie právnych znalcov, ale v limitoch, ktoré jednoznačne stanovili direktívy jednotlivých politických strán. Vznikali nové povojnové politické a právne východiská, keďže Ústavná listina z roku 1920 bola prekonaná ústavnými dekrétmi prezidenta ČSR, nariadeniami SNR, Košickým vládnym programom, povojnovým stavom limitovanej čs. demokracie a špecifickým postavením jednotlivých politických strán v rámci Národného frontu. Novú situáciu výrečne dokresľovali napríklad okolnosti odovzdania Podkarpatskej Rusi Sovietskemu zväzu v roku 1945. Navyše tu boli narastajúce tendencie razantného vplyvu komunistov a Sovietskeho zväzu v povojnovej ČSR. Posledná schôdza zboru expertov bola 7. 11. 1947, kde sa opätovne prejavili rozdielne názory špičkových právnych odborníkov, ale hlavne rozdielne stanoviská politických strán, ktoré odborne reprezentovali.

Pred februárovým komunistickým prevratom z roku 1948 boli v názoroch hlavne na riešenie štátoprávnych česko-slovenských vzťahov zásadné rozdiely.

Nekomunistické strany z českých krajín prevažne podporovali variant zemského zriadenia s tromi zemskými jednotkami (Čechy, Morava, Slovensko) v ČSR s jednotným celoštátnym parlamentom a so zemskými snemami s taxatívne vymedzenými (a obmedzenými) právomocami. Išlo o akýsi návrat k prvorepublikovému krajinskému (zemskému) zriadeniu. Uvedený symetrický model dával zemským orgánom aj určité zákonodarné právomoci s možnosťou vzniku ich výkonných orgánov. Zostal by takto jediný celoštátny zákonodarný orgán – Národné zhromaždenie a došlo by v rozpore s Košickým vládnym programom k zániku dovtedajšej podoby Slovenskej národnej rady a dovtedajšieho Zboru povereníkov. Okrem slovenského nesúhlasu to narazilo aj na KSČ, ktorá skôr preferovala celoštátne krajské zriadenie (a nie krajinské – zemské zriadenie). Celoštátny vznik krajov mal byť nástrojom KSČ na utuženie celoštátnej centralizácie.

Ďalší odborný návrh nekomunistických českých politických strán spočíval v tom, že zákonodarnú moc pre celú ČSR malo mať len celoštátne Národné zhromaždenie. Mali sa vytvoriť určité zábezpeky proti majorizácii slovenských poslancov voči väčšine českých poslancov s pravom veta slovenských poslancov vo veciach národných a regionálnych. Slovenská národná rada, Zbor povereníkov a ďalšie slovenské národné orgány by však zanikli.

V inom variante návrhov českých nekomunistických politických strán mali v celoštátnom Národnom zhromaždení tvoriť poslanci zvolení v Čechách, na Morave a na Slovensku súbežne s funkciou poslanca Národného zhromaždenia tiež funkciu poslanca príslušného národno-zákonodarného orgánu v českých krajinách a na Slovensku. Tak by poslanci Národného zhromaždenia zvolení na Slovensku tvorili aj Slovenskú národnú radu. Obdobne sa tak mala vytvoriť Česká národná rada z poslancov zvolených v českých krajinách. Neboli by to však samostatné zákonodarné zbory, ale mali len vystupovať ad hoc pri rokovaní o osnovách dotýkajúcich sa slovenských alebo českých národných a regionálnych otázok. Na koaličnom základe sa mala vytvoriť vláda so svojou vládnou a výkonnou mocou. Popri ministrovi mala obligatórne vzniknúť funkcia štátneho tajomníka ako jeho zástupcu z druhého národa. Navyše v osobitne českých alebo v osobitne slovenských národných a regionálnych otázkach mali vystupovať českí alebo slovenskí členovia vlády ako samostatné orgány vládnej a výkonnej moci, teda ako česká vláda alebo ako slovenská vláda. Určitým podvariantom bolo vytvorenie spoločného zákonodarného orgánu skladajúceho sa z národného českého a národne slovenského zákonodarného orgánu a obdobne mali vzniknúť celoštátne vlády zložené z českej vlády a zo slovenskej vlády.

Navrhoval sa tiež z českej strany vznik celoštátneho zákonodarného zboru a samostatného českého zákonodarného zboru (Českej národnej rady) a samostatného slovenského zákonodarného orgánu (Slovenskej národnej rady), pričom popri celoštátnej vláde mali vzniknúť osobitné orgány vládnej a výkonnej moci. V praxi by takáto realizácia návrhu však znamenala porušenie Košického vládneho programu a došlo by k reálnej paralyzácii činnosti dovtedajšej Slovenskej národnej rady a Zboru povereníkov.

Uvedené české nekomunistické návrhy boli spravidla na symetrickom základe, ale bol z ich strany predložený aj asymetrický návrh. Bol označovaný za akýsi krajný prípad návrhov. Spočíval v tom, že bude zachovaný dovtedajší stav s Národným zhromaždením a Slovenskou národnou radou, ale s určitou modifikáciou. Poslanci Národného zhromaždenia

zvolení v českých krajinách mali vykonávať obdobnú pôsobnosť, akú mala na Slovensku Slovenská národná rada. Aj českí členovia celoštátnej vlády mali vytvoriť obdobný (český) orgán vládnej a výkonnej moci, akým bol na Slovensku Zbor povereníkov.

Nakoniec aj medializovaný tzv. Kubešov návrh ústavy z hľadiska Slovenska nerešpektoval celkom princípy svojbytnosti slovenského národa a slovenských národných orgánov, rovnoprávnosti slovenského a českého národa a bol určitým návratom k prvej ČSR a k idei československého národa.

České politické strany, i keď už oficiálne neprezentovali legislatívny čechoslovakizmus, boli ovplyvňované českou verejnou mienkou. Na dokreslenie „podľa prieskumu verejnej mienky z decembra 1946 verilo 65 percent opýtaných Čechov v existenciu československého národa, len 21 percent v národy dva“[18].

Demokratická strana bola prevážne pre federatívne riešenie, aspoň na začiatku štátoprávnych rokovaní v Ústavnom výbore Národného zhromaždenia o novej ústave. To narazilo na zásadný český nesúhlas[19] aj po úspešných voľbách DS z r. 1946. Následne Demokratická strana požadovala už len zachovanie dovtedajšieho asymetrického štátoprávneho riešenia, ale v parametroch Prvej pražskej dohody z roku 1945 a to aspoň v intenciách prvého povojnového vládneho programu – Košického vládneho programu. Vzniknutá Tretia pražská dohoda uzatvorená pod enormným tlakom českých nekomunistických strán a KSČ (neskôr i KSS) porušovala princíp národnej rovnoprávnosti z hľadiska slovenských základných štátoprávnych záujmov.

Strana Slobody zastávala určitý alternatívny názor zo Slovenska (podaný Šabom zo strany Slobody), podľa ktorého by sa celoštátne Národné zhromaždenie „rozostúpilo“ na národné rady a to na Českú národnú radu a na Slovenskú národnú radu. Národné zhromaždenie by tak schvaľovalo určité taxatívne vymedzené veci samostatne českými a samostatne slovenskými poslancami v Národnom zhromaždení. Naopak Demokratická strana požadovala, aby popri uvedenej tzv. „rozostúpovej alternatíve“ v Národnom zhromaždení stále existovala aj samostatná Slovenská národná rada.

Stanovisko k riešeniu slovenskej časti novej ústavy zo strany slovenských komunistov (KSS) a českých komunistov (KSČ) nebolo spočiatku jednotné. KSS v návrhoch

---

[18] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha,1990, s. 190.

[19] Podľa francúzsko-českého historika a politológa Rupnika (pozri RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci*. Praha : Academia, 2002, s. 228-244) „Už v roku 1945 vo vedení KSČ popri oficiálnej demokratickej línii existovala náhradná ‚mimoparlamentná stratégia‘. Predseda KSČ K. Gottwald sa na zasadnutí ÚV KSČ v Prahe 5. júla 1947 vyjadril: ‚Slovensko je vo všetkých ohľadoch slabým článkom republiky‘.“ Rupnik uvádza: „Gottwald teda opäť vyvolal strašidlo slovenského separatizmu, lebo bol presvedčený, že je to pôda, na ktorej ho ostatné české politické strany, známe svojou nedôverou k slovenským politikom, budú ochotné nasledovať...“ Český historik Kaplan (pozri KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948.* Praha : Panorama Praha,1990, s. 183) uvádza: Podľa predsedu KSČ a dezignovaného predsedu vlády K. Gottwalda: „Ak mal predtým v Demokratickej strane prevahu duch hodžovský, má dnes prevahu duch hlinkovský, ale strana je vo svojom celku ‚separatistická‘, pričom ‚biskupovia‘, to nie sú len katolíci, to sú ľudáci.“ Podľa tohto renomovaného českého historika: „Prvý povolebný týždeň ukázal druhú stránku víťazstva Demokratickej strany, naznačil rozhodnutie komunistov viesť bezohľadný boj proti Demokratickej strane a otriasť tiež povolebným sebavedomím funkcionárov Demokratickej strany“ (s. 183).

rozširovala slovenské požiadavky nad rámec Tretej pražskej dohody. Naopak KSČ nemienila prekročiť právomoci slovenských orgánov podľa Tretej pražskej dohody. Dokonca 30. 3. 1948 sa KSČ rozhodla zrušiť „obmedzený zákaz majorizácie", kde na prijatie ústavy sa vyžadoval okrem iného súhlas nadpolovičnej väčšiny slovenských poslancov v Ústavodarnom národnom zhromaždení. V nadväznosti na rokovania českých a slovenských komunistov a ich právnych expertov „vznikol 6. februára 1948 spoločný návrh KSČ a KSS na ústavnú úpravu pomerov Čechov a Slovákov. Znamenal zachovanie rámca Tretej pražskej dohody, poisťoval kontrolu vlády nad slovenskými orgánmi a predpokladal vymedzenie zákonodarnej právomoci SNR osobitným ústavným zákonom".[20] M. Kvetko na margo Tretej pražskej dohody uviedol: „Treba konštatovať, že dohody (Pražské dohody, pozn. B. Č.) s výnimkou poslednej (Tretej pražskej dohody, pozn. B. Č.), i pri zostupnej tendencii, sa budujú na princípe národnej rovnoprávnosti a v podstate zabezpečujú Slovensko v rámci jeho osobitného postavenia patričnú účasť na štátnej moci." Podľa Kvetka Tretia pražská dohoda „opustila tento princíp"[21] národnej rovnoprávnosti a nezabezpečovala pre Slovensko patričnú účasť na štátnej moci.

Zásadné rozpory pri príprave ústavy medzi nekomunistickými stránami a komunistami sa týkali tiež znárodňovacieho procesu a rozsahu súkromného vlastníctva, spôsobu a rozsahu kontroly nad jednotlivými mocami v štáte vrátane odmietnutia zriadenia Ústavného súdu zo strany KSČ. Boli tu nezhody ohľadne postavenia súdov a polície a v ďalších dôležitých oblastiach. Napríklad národní socialisti navrhovali určitý návrat k Ústavnej listine z r. 1920. Postupne vznikol komunistický, lidovecký či národno-socialistický návrh ústavy. A boli tu ďalšie čiastkové návrhy ústavy.

II. Komunistický prevrat[22] a prijatie Ústavy 9. mája

Komunistický prevrat[23] z februára 1948 podstatne zasiahol do prípravy novej Ústavy Československej republiky a určil podobu novej čs. ústavy. Systematické prevzatie moci komunistami na centrálnej, regionálnej a miestnej úrovni v Československu dostalo

---

[20] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha : Panorama Praha, 1990, s. 190-191.

[21] KVETKO, Martin. *DOHODY o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti.* Bratislava : Vydavateľstvo ELÁN, 1991, s. 55.

[22] KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948.* Praha: Panorama Praha,1990, s. 12. „Benešov projekt československo-sovietskych vzťahov, ktorú prijala väčšina vedúcich politikov nekomunistických strán... o vytvorení pásma nezávislých štátov... zviazaných spojeneckými zmluvami... i Sovietom priaznivým vnútorným usporiadaním." V druhej polovici roka 1947 vzniklo „rozhodnutie Moskvy organizovať svoj blok ako centrálne riadené zoskupenie štátov komunistickej moci, a tak sa Benešova koncepcia zrútila" (s. 13). Podľa názoru autora tejto štúdie Benešova koncepcia predpokladala akúsi „finlandizáciu" strednej Európy, ktorá bola možná za Roosevelta, ale ťažko už bola možná za Trumana. Nastalo obdobie „studenej vojny" a „železnej opony" v Európe, ktoré skončilo až v roku 1989 (pozn. B. Č.).

[23] Pozri aj RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci*. Praha : Academia, 2002, s. 228-244. Sovietsky námestník ministra zahraničných vecí „Zorin údajne Gottwaldovi dokonca ponúkol vojenskú pomoc: na žiadosť predsedu vlády Gottwalda by sovietske vojská sídliace v krajinách susediacich s Československom zasiahli... Túto ponuku však Gottwald odmietol, mal iné prostriedky ako situáciu zvládnuť."

návrh ústavy podľa komunistických predstáv. Slovenskí komunisti sa (v dobrej viere, ale naivne) pokúšali po komunistickom prevrate o odstránenie niektorých navrhovaných (protislovenských) ústavných poistiek, predtým namierených proti postaveniu volebne dominantnej Demokratickej strane na Slovensku. Dočasne vznikla akási neformálna predbežná dohoda slovenských komunistov (Husák, Novomeský, Holdoš) s Gottwaldom, čo však narazilo na odpor Predsedníctva ÚV KSČ a nakoniec aj samotného predsedu KSČ. A dodatočné požiadavky KSS, v nie vždy vnútorne jednotnej KSS, tak neprešli cez dominantne mocenskú pozíciu KSČ. Nakoniec v parlamente (formálne) vznikol návrh Ústavného výboru zo 16. 4. 1948 na vydanie ústavného zákona, ktorým sa na prechodnú dobu do účinnosti novej ústavy upravovala voľba a pravomoc Národného zhromáždenia a činnosť Ústavodarného Národného zhromáždenia (parlamentná tlač 1163).[24]

Komunistický politicko-mocenský prevrat vo februári 1948 sa prejavil vznikom akčných výborov Národného frontu, ktoré zabezpečovali kompletnú a okamžitú personálnu výmenu na rôznych úrovniach. Podľa dobových pokynov: „Akčné výbory Národného frontu nie sú orgánmi štátnej správy a nemajú osebe nijakú vykonávaciu právomoc. Svoje uznesenia uskutočňujú akčné výbory nepriamo prostredníctvom národných výborov (správnych komisií) či iných úradov, orgánov a ustanovizní...“[25] Už 24. februára 1948 vznikol Akčný výbor hlavného mesta Bratislavy pod vedením A. Rašlu. Následne 25. 2. 1948 vznikol Celoslovenský akčný výbor Národného frontu pod vedením V. Širokého. Zároveň „Akčné výbory ako orgány obrodeného Národného frontu“ sa stali „najvyššími orgánmi... verejného života“.[26] Zjavná nelegitimita až nelegálnosť vzniku a hlavne fungovania akčných výborov Národného frontu vyplývala z toho, že vznikli bez skutočného právneho základu. Dodatočne sa to snažili nedostatočne riešiť vyhlášky ministerstva vnútra z 25. 2. 1948 a 28. 2. 1948. Povereníctvo vnútra 2. marca 1948 vydalo smernicu č. 1762/I-II/1/1948 zameranú na očistu národných výborov. Uvedená smernica sa snažila zakryť prebiehajúci a veľmi intenzívny proces personálnych čistiek s odvolaním na údajné a formálne porušenie sľubu vernosti ľudovodemokratického štátu, ľudu, zásad demokracie dodržiavania všetkých zákonov a nariadení a porušenia vzorného plnenia povinností člena národného výboru. Takto sa formálne odvolávalo za údajné porušenie sľubu zloženého podľa § 1 vyhlášky povereníka vnútra č. 1514/1946 Úradného vestníka a v nadväznosti na § 14 nariadenia SNR č. 92/1946 Zb. n. SNR. V prípade vylúčenia najmenej 50 percent členov miestneho národného výboru alebo okresného národného výboru mohlo o reorganizácii národného výboru rozhodnúť Povereníctvo vnútra. Takto

---

[24] Dostupné na internete: <http: //w.w.w. psp.cz />.

[25] *Akčné a národné výbory v práci. (Súbor prednášok prednesených na pracovnej porade predsedov ONV, OSK, DOSK a predsedov OAV-NF v dňoch 19. a 20. marca 1948).* Bratislava : Povereníctvo vnútra, II. odbor, 1948. Podľa uvedenej aktuálnej príručky: „Ak majú akčné výbory Národného frontu jednako len niečo nahradiť, tak sú to staré tzv. koordinačné výbory Národného frontu, ktoré síce teoreticky – na papieri – existovali aj v niektorých okresoch a oblastiach, no prakticky iba živorili a nepracovali sústavne, ba v obciach ani len založené neboli...“

[26] *Akčné a národné výbory v práci. (Súbor prednášok prednesených na pracovnej porade predsedov ONV, OSK, DOSK a predsedov OAV-NF v dňoch 19. a 20. marca 1948).* Bratislava : Povereníctvo vnútra, II. odbor, 1948.

okresný národný výbor nahradila dočasná okresná správna komisia (DOSK) a miestny národný výbor nahradila dočasná miestna správna komisia (DMSK) s počtom 9 až 12 členov. Zásadné dopady dokumentuje skutočnosť, že zo 79 okresov (ONV) zostali dovtedajšie orgány aspoň v čiastočne zmenenej podobe len v 7 okresoch. To predstavoval len 9-percentný podiel zastúpenia z vtedajších okresov, čo svedčilo o podstatných zásahoch do personálneho obsadenia a fungovania národných výborov.

Neskôr Zbor povereníkov vydal smernicu z 23. 4. 1948 pre akčné výbory Národného frontu na očistu verejnej správy. Až po niekoľkých mesiacoch vznikol na základe zákona č. 213/1948 Zb. z 21. júla 1948 Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu.

Po komunistickom prevrate vo februári 1948 už tu bol len komunistický návrh ústavy, taký, ktorý schválilo vedenie KSČ a vedenie Národného frontu. Boj o ústavu, takmer dvojročný politický zápas, nakoniec dostal podobu podľa predstáv komunistov. V roku 1948 ešte KSČ brala určité malé ohľady na verejnosť oproti nasledujúcim 50. rokom. Výsledná podoba Ústavy 9. mája po formálnej, resp. textovej stránke sa stále viac približovala textu, nie však duchu Ústavnej listiny z roku 1920, ako v sovietskej ústave alebo v ústavách okolitých ľudovodemokratických štátov. Každodenná (mocenská) aplikácia novej Ústavy 9. mája už bola plne v rukách KSČ. Tá jej dávala svoju plnú interpretačnú (tzv. ľudovodemokratickú) náplň pod názvom ľudovodemokratická ústava. Následné časové obdobie presvedčilo, že Ústava 9. mája nebola ústavnou zárukou pre svojich občanov svojou fiktívnosťou a minimálnou reálnosťou (a v podstate nevykonateľnosťou) jej mnohých ustanovení. Na poslednej schôdzi Ústavodarného národného zhromaždenia 9. mája 1948 bol ako posledný (a jediný) bod programu (parlamentná tlač 1227) návrh novej Ústavy 9. mája[27], ktorá zároveň ukončila formálnu platnosť Ústavnej listiny z roku 1920 a činnosť Ústavodarného národného zhromaždenia. Bolo to pod predsedníctvom jeho predsedu Josefa Davida s dátumom a časom skončenia (schválenia Ústavy ČSR) 9. 5. 1948 (o 11.05). Na základe jednohlasného súhlasu všetkých 247 prítomných poslancov z celkového počtu 300 poslancov. Mnohí z neprítomných poslancov už v tom čase boli vo väzení alebo v emigrácii alebo sa na to už pripravovali. Ústavu 9. mája nakoniec odmietol podpísať prezident E. Beneš, aj tak však nadobudla účinnosť 9. júna 1948.

III. Princípy, obsah a dopady Ústavy 9. mája v rámci totalitného režimu

Ústavný zákon č. 150/1948 Zb. Ústava Československej republiky z 9. 5. 1948, známa ako Ústava 9. Mája, bola formálne členená na:

1. Prehlásenie (ako politické prehlásenie, ktoré však bolo podľa predkladateľa aj interpretačnou pomôckou),

[27] „Návrh ústavního výboru, vypracovaný podle § 3, odst. 1 zákona ze dne 17. října 1946, č. 197 Sb., o ústavním výboru Ústavodárného Národního shromáždění, na vydání ústavního zákona: Ústava Československé republiky (tisk 1227).“ Dostupné na internete: <http: //w.w.w. psp.cz />.

2. Základné články ústavy (s článkami I až XII, ktoré ako oficiálne právne zásady ústavy mali mať podľa predkladateľa funkciu lex generalis),

3. Podrobné ustanovenia ústavy (s desiatimi kapitolami a celkovo so 178 paragrafmi, ktoré mali mať podľa predkladateľa funkciu lex specialis).

Ústava 9. mája nikdy nebola reálnou, ale len fiktívnou ústavou. A to napriek uvádzanému právnemu rámcu ústavy a bola skôr adresovaná verejnosti. Mnohé ustanovenia ústavy sa v spoločenskej praxi v rôznych ohľadoch vôbec nenaplnili. Ústava 9. mája sa stala doslova „ústavným figovým listom". Oficiálne (a propagandisticky) bola Ústava 9. mája 1948 ľudovodemokratickou ústavou. Charakteristikou Ústavy ČSR popri fiktívnosti bola veľmi obmedzená vnútorná a vonkajšia suverenita štátu. S nerovnoprávnym medzinárodným postavením a s uplatňovanou vedúcou úlohou Sovietskeho zväzu vo vonkajšej a vnútornej politike štátu a s faktickou vedúcou úlohou KSČ. Ústava z roku 1948 bola ústavou sovietskeho satelitu a ústavne takpovediac zakrývala vzniknutý satelitizmus. Ústava 9. mája bola fiktívnou ústavou, teda veľmi málo reálnou ústavou, ktorá zaručovala mocenskú vládu komunistov – KSČ, resp. jej úzkeho vedenia a straníckych štruktúr.

Ústava 9. mája (presnejšie Ústava Československej republiky z roku 1948) reálne obsahovala nasledovné základné ústavno-organizačno-politické princípy.

1. Princíp fiktívnej suverenity a fiktívnej nezávislosti čs. štátu

Podľa vtedajších čs. politikov a historikov: „Od kremeľského zásahu v záležitosti Marschallovho plánu si komunisti boli istí oporou Moskvy... Vo februári 1948 išli komunisti až do konca, pretože Moskva im dala svoj pokyn. Neočakávaný príchod... Zorina[28] jasne ukazoval na to, že Sovieti hru u nás riadia."[29] Od skončenia II. svetovej vojne sa ČSR postupne (ale nezadržateľne) stávala satelitom Sovietskeho zväzu a tzv. bábkovým štátom bez reálnej suverenity. Rok 1948 bol pre ČSR rokom takmer úplnej straty štátnej suverenity spojeným s komunistickým režimom a s rozhodujúcim vplyvom Sovietskeho zväzu. Pôvodnú suverenitu čs. štátu nahradila veľmi limitovaná „quasi suverenita" plne podriadená zahraničnému suverénovi. Československý štát v podobe ČSR bol tzv. ľudovodemokratickým štátom s formálnou samostatnosťou, formálnou nezávislosťou a s formálnou suverenitou. Reálne ČSR však nebola plne suverénny štát s mocenskou podriadenosťou a všestrannou závislosťou na Sovietskom zväze. Z hľadiska medzinárodného práva možno ČSR po komunistickom prevrate z februára 1948 pokladať za štát polosuverénny, pri ktorom došlo prinajmenšom k čiastočnej strate nezávislosti.[30]

---

[28] V. A. Zorin – v r. 1945 – 1947 veľvyslanec ZSSR v ČSR, v r. 1948 – 1955 námestník ministra zahraničných vecí ZSSR a vedúci zahraničnej rozviedky na MZV ZSSR.

[29] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis,1995, s. 270-272. „Boli behom krízi poslané nové sovietske jednotky do Rakúska... Maďarskí komunisti vedeli už 9. februára (1948), že do konca mesiaca dôjde v Československu k zmene režimu v prospech komunistov."

[30] Pozri napríklad OPPENHEIM, Lassa Francis Lawrence. *Mezinárodní právo. Svazek I. Mír*. Praha : Orbis, 1924, s. 125.

2. Princíp jednotnosti štátu, politickej a štátnej moci a ústavných povinností občanov

Ústava 9. mája bola „ľudovodemokratickou" ústavou reflektujúcou nové mocenské pomery s princípom jednotnosti štátu. Samotná ústava, ktorá bola publikovaná pod č. 150/1948 Zb. z 9. 5. 1948 s právnou účinnosťou od 9. júna 1948, v článku II ods. uvádzala, že ČSR „je jednotný štát" s tým, že „územie štátu tvorí jednotný a nedeliteľný celok" (čl. II, odsek 2 ústavy). V Ústave ČSR z r. 1948 vzniklo formulačné spojenie jediného a nedeliteľného štátu s dvoma rovnoprávnymi a nerozlučne spojenými národmi (Čechmi a Slovákmi).[31] „Problém česko-slovenského vyrovnania... je... problémom národne politickým a nie sociálnym a hospodárskym."[32] České strany vrátane KSČ nemali záujem o nejakú podobu česko-slovenského dualizmu.

Podľa § 37 ods. 1 ústavy: „Prejavy a činnosť smerujúca k tomu, aby bola ohrozená samostatnosť, celistvosť a jednota štátu, ústava, republikánska štátna forma a ľudovo demokratické zriadenie, sú trestné." A tiež „všetky verejné orgány sú povinné" sa riadiť „zásadami ľudovodemokratického zriadenia" (§ 36).

Za základné ústavné povinnosti čs. občana k štátu a vtedajšej spoločnosti sa predovšetkým pokladala:

– Vernosť občana k ČSR a zachovávanie „ústavy i zákonov a vo všetkom svojom konaní dbať záujmov štátu" a „podporovať udržovanie a zvelebovanie národného majetku" (§ 30).

– Obrana štátu a zriadenia ústava pokladala za „vrcholnú povinnosť každého občana" a občan bol povinný „konať vojenskú službu a uposlúchnuť výzvy na obranu štátu" (§ 34).

– „Občania sú povinní vykonávať verejné funkcie" (§ 31).

– „Každý občan je povinný pracovať podľa svojich schopností" (§ 32).

– „Zneužívanie práv a občianskych slobôd" bolo „neprípustné" (§ 37).

Dňa 6. 10. 1948 bol prijatý zákon č. 231/1948 Zb. o ochrane ľudovodemokratickej republiky, ktorý urýchlil cestou represií a hrozieb represií utuženie podriadenosti občanov voči štátnej moci, vrátane reálnej politickej moci KSČ v štáte a spoločnosti.

3. Princíp vedúcej úlohy[33] a reálnej moci KSČ a reálnej podriadenosti Sovietskemu zväzu

Princíp vedúcej úlohy KSČ nebol oficiálne zakotvený v texte Ústavy 9. mája. Ale nepochybne bol súčasťou mocenskej, takpovediac každodennej praxe. A bol veľmi dôsledne

---

[31] „Táto krkolomná formulácia dobre vystihovala ťažkosti, na ktoré sa narážalo v snahe zmieriť obidve hľadiská. Komunisti sa snažili tieto ťažkosti obísť návrhom..., aby sa „status Slovenska rozriešil neskoršími osobitnými zákonmi". RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis, 1995, s.168.

[32] KVETKO, Martin. *DOHODY o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti.* Bratislava : Vydavateľstvo ELÁN, 1991, s. 56.

[33] Ústava 9. mája z roku 1948 dávala de facto vedúcu úlohu KSČ. Naopak Ústava ČSSR z roku 1960 zakotvovala vedúcu úlohu KSČ výslovne a formálne, teda ústavne de jure. Ústava ČSR z roku 1948 mala ešte sčasti kvázi demokratickú literu, ale bola naplno preniknutá komunistickým duchom. To bola podstata ľudovodemokratickej Ústavy 9. mája (pozn. B. Č.).

uplatňovaný. Uvedený princíp nevychádzal z formálneho (bezprostredného textu ústavy z r. 1948), ako to priamo zakotvovala neskoršia ústava z r. 1960. Predmetný princíp fakticky vyplýval z materiálneho jadra Ústavy 9. mája, ktoré vyjadrovalo vtedajšiu reálne chránenú „hodnotu". Ústavou boli tieto princípy plne chránené v mocenskej rovine. Vtedajšie spoločensko-politicko-mocenské princípy ústava nespochybniteľne chránila a boli jej dokonca formálnou a materiálnou súčasťou. Pridáme ďalšie vysvetlenie. Podľa úvodných viet ústavného Prehlásenia: „My, ľud československý, prehlasujeme, že sme pevne rozhodnutí vybudovať svoj oslobodený štát ako ľudovú demokraciu, ktorá nám zaistí pokojnú cestu k socialismu. ... Sme odhodlaní brániť všetkými svojimi silami vymoženosti našej národnej a demokratickej revolucie proti všetkým snahám domácej i zahraničnej reakcie, aby sme znovu pred celým svetom osvedčili svojím vystúpením na obranu ľudovo demokratických poriadkov vo februári 1948… za pomoci spojencov, predovšetkým slovanskej veľmoci, Zväzu sovietskych socialistických republik. ... Náš oslobodený štát bude štátom národným, zbavený všetkých nepriateľských živlov. ... Po tejto ceste chceme sa dostať k spoločenskému poriadku, v ktorom bude úplne odstránené vykorisťovanie človeka človekom – k socialismu." Uvedená ústavná proklamácia vyjadrovala viac ako len ducha ústavy, lebo obsahovala ústavné pomenovanie nepriateľov štátu a spoločnosti, ale aj cieľov štátu a spoločnosti. Navyše s výslovným ústavným uvedením osobitného postavenia ZSSR. V ideologickej a v propagandistickej rovine všeobecne proklamovaný princíp (fiktívnej) vedúcej úlohy robotníckej triedy a (fiktívneho) proletárskeho internacionalizmu nebol v mocenskej rovine vždy reálnym princípom. Len zastieral reálnu vedúcu úlohu špičiek KSČ v čs. štáte a imperiálne ciele a záujmy ZSSR. Robotnícka trieda bola v čs. spoločenskom živote spravidla fakticky (reálne) potlačovaná (napr. menovou reformou či cenou práce). Proletársky internacionalizmus zastieral sovietske geopolitické záujmy. Teda v spoločensko-politickej praxi bolo reálnym princípom pri realizácii ústavy vedúce postavenie Komunistickej strany Československa po jej plnom uchopení štátnej moci. Bolo to bezprostredne spojené s reálnou podriadenosťou ČSR Sovietskemu zväzu. Vazalský vzťah sa odvíjal v štátnej rovine i v straníckej rovine. Uvedené skutočnosti nie vždy priamo vyplývali z formálneho textu ústavy, ale vyplývali z celkového ústavno-politického kontextu a z mocensko-politického výkladu ústavy.

Podľa názorov nielen časti českých historikov „snaha odčiniť Mníchov („mníchovský komplex") spoluspôsobila, že sa česká politika dobrovoľne vrhla do náručia Sovietskeho zväzu a odrezala sa tak od organických spojov na Západ. Snaha odčiniť vnútropolitické príčiny Mníchova („nemecký komplex") viedol našich politikov k rozhodnutiu vykonať transfér Nemcov…"[34] Dodajme, že tu bola možno aj povojnová čerstvá obava z potenciálne vynúteného návratu Nemcov s budúcou tichou podporou Západu a možno nielen Západu[35]. Obava z návratu Nemcov podporovala snahy

[34] PITHART, Petr. *Dějiny a politika*. Praha : Prostor,1990, s. 272-273.

[35] Podľa vtedajšieho ministra a blízkeho spolupracovníka prezidenta Beneša H. Ripku: „Od konca roka 1946 sa množili symptómy ukazujúce ... či Moskva jedného dňa nebude mať záujem uspokojiť nemecký

z českej strany (teda nielen zo strany českých komunistov) zabrániť za každú cenu „druhému Mníchovu“ úzkym spojenectvom so Sovietským zväzom so všetkými z toho vyplyvajúcimi dôsledkami. Komunistický februárový prevrat v roku 1948 len završil postupný proces od povojnovej limitovanej demokracie cez parlamentné voľby z roku 1946 s víťazstvom komunistov v českých krajinách a následným odmietnutím Marshallovho plánu (oficiálne Plánu európskej obnovy) z roku 1947. A od roku 1948 priamej komunistickej diktatúre pod vedením KSČ a s ČSR ako verným satelitom Sovietskeho zväzu. Dovtedajšia limitovaná demokracia sa premenila na de facto nedemokratickú totalitu, kde suverenitu štátu nahradila veľmi limitovaná „quasi suverenita“ „bábkového štátu“ podriadeného (zahraničnému) straníckemu a štátnemu vedeniu sídliacemu v Moskve.[36] Do roku 1953 ešte priamo pod sovietskym diktátorom Stalinom. Navyše so sovietskymi bezpečnostnými poradcami na čs. území. Tak vznikol a fungoval výsostne nedemokratický režim so stálou represiou voči vlastným občanom. ČSR a ďalšie vtedajšie „ľudovodemokratické“ štáty boli síce formálne samostatnými štátmi, ale všestranne mocensky podriadené (ako doslova satelity) Sovietskemu zväzu. Bola tu formálne veľmi nominálna vedúca úloha robotníckej triedy. Boli tu ideové a propagandistické dôvody či zástierky na politicko-personálne čistky, na zastrašovanie a na upevnenie politickej a hospodárskej centralizácie štátu. Skutočnú vedúcu mocenskú úlohu v štáte mala úzka vrstva straníckej a štátnej nomenklatúry. Existovala trvalá personálna prepojenosť štátnych a stranických funkcií. Napríklad prezident, predseda vlády a niektorí najvyšší štátni funkcionári boli členmi predsedníctva KSČ. Táto personálna štátno-stranícka prepojenosť a každodenná prax straníckych úloh nielen pre štátnych úradníkov bola na všetkých nižších úrovniach. Vznikali paralelné štruktúry štátnych a stranických orgánov ako nové centrá reálnej moci. Komunistická strana Československa po prevrate vo februári 1948 plne prevzala moc v štáte tým, že prenikla, ovládla, kontrolovala a premenila štátne inštitúcie, vrátane parlamentu, vlády, armády, bezpečnosti a miestnych zložiek štátu, na súčasť svojej reálnej moci s výlučným vedúcim postavením KSČ v štáte a v spoločnosti. Zároveň KSČ podstatne rozšírila svoj vplyv na čs. ekonomiku. Súbežne a častokrát formou represií KSČ neustále rozširovala svoj vplyv a vedúce postavenie aj prostredníctvom vysokoorganizovaných a koordinovaných procesov. Napríklad KSČ a jej aktivisti zjednocovali (nielen prostredníctvom Národného frontu) rôzne spoločenské (mládežnícke, kultúrne, telovýchovné a iné záujmové) organizácie a združenia a dostávali ich pod svoju plnú kontrolu.

---

nacionalizmus a nepristúpi preto na revíziu západných hraníc Poľska v prospech Nemecka a na návrat sudetských Nemcov do Československa.“ RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis,1995, s. 273.

[36] „Zo strategického hľadiska získalo Rusko ovládnutím Československa nepopierateľné výhody, pretože jeho armáda môže teraz disponovať západnou hranicou Čiech ako svojím odrazovým mostom. ... Dokiaľ vysoko industrializované Československo nebolo podriadené vôli Moskvy, nemohlo si Rusko vytvoriť zo strednej Európy produktívny blok, ktorý by podstatne zvýšil jeho vojnový potencionál.“ RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis,1995, s. 290.

4. Princíp formálnej deľby štátnej moci

Medzi politicko-mocenskou realitou a formou vlády podľa fiktívnych ustanovení ústavy bol podstatný rozdiel, keďže zásadné politické rozhodnutia padali na Predsedníctve KSČ a nie na zasadaniach parlamentu či vlády. Formálne ústava z roku 1948 obsahovala trojdeľbu moci, inšpirovanou Ústavnou listinou z roku 1920. Komunistický režim dal však ústave nový ľudovodemokratický či skôr komunistický mocenský obsah. Zákonodarnú moc v ČSR podľa ústavy formálne zabezpečovalo Národné zhromaždenie. Súčasťou výkonnej a nariaďovacej moci boli popri prezidentovi hlavne vláda a ministerstvá. Personálne prepojenie štátneho aparátu so stranícky aparátom KSČ bolo však nerozlučné a to podľa direktív KSČ.

Národné zhromaždenie ČSR

Celoštátnym zákonodarným zborom ČSR bolo Národné zhromaždenie. Podľa 2. kapitoly ústavy zvolával Národné zhromaždenie ČSR k riadnym zasadnutiam prezident ČSR, ktorý tiež vyhlasoval zasadnutia NZ za skončené, prípadne zvolával mimoriadne zasadnutia. Mal právo rozpustiť Národné zhromaždenie. Schôdze NZ riadil poslancami zvolený predseda Národného zhromaždenia. Samotné Národné zhromaždenie bolo spôsobilé uznášania, ak bola prítomná aspoň tretina poslancov. K platnosti uznesení bola potrebná nadpolovičná väčšina prítomných poslancov. Pokiaľ však išlo o uznesenia Národného zhromaždenia, ktorým sa mala meniť ústava, schvalovať ústavný zákon alebo vypovedať vojnu, tak bola potrebná trojpätinová väčšina všetkých poslancov. Samotné návrhy zákonov mohla za stanovených podmienok predkladať vláda alebo poslanci Národného zhromaždenia. Prezident mohol zákon schválený uznesením Národného zhromaždenia vrátiť s pripomienkami. Suspenzívne prezidentské veto voči zákonu mohli poslanci prelomiť nadpolovičnou väčšinou všetkých poslancov, pričom sa muselo hlasovať podľa mien. Zákon podpisoval prezident, predseda Národného zhromaždenia, predseda vlády a príslušný minister. Vláda predkladala Národnému zhromaždeniu na schválenie návrh rozpočtového zákona a záverečné účty. Poslanci mali možnosť interpelácie voči predsedovi vlády a ostatným členom vlády a NZ sa mohlo uzniesť na adresách a rezolúciách. Inak podľa ústavy poslanci vykonávali svoj mandát osobne a mohli sa mandátu vzdať.

Dôležité postavenie malo Národným zhromaždením na dobu jedného roka volené (podľa osobitného hlasovania poslancov) Predsedníctvo Národného zhromaždenia, ktoré pozostávalo z 24 členov vrátane predsedu a podpredsedov Národného zhromaždenia.

– Predsedníctvo NZ podávalo, ak išlo o spornú vec, „záväzný výklad zákona“ a rozhodovalo „výlučne o tom, či zákon, alebo zákon Slovenskej národnej rady odporuje ústave, alebo nariadeniu zákona“.[37]

– Predsedníctvo NZ vydávalo neodkladné opatrenia v dobe, keď Národné zhromaždenie nezasadalo. Neodkladné opatrenie mohlo okrem iného dočasne nahradzovať zákon. V prípade mimoriadnych udalostí nemalo však oprávnenie voliť prezidenta

[37] § 65 ods.1 Ústavy 9. mája.

(alebo jeho námestníka), meniť ústavu a ústavné zákony, rozširovať brannú povinnosť alebo trvalo zaťažovať štátne financie. Neodkladné opatrenie, na ktoré by bol potrebný zákon, bolo prípustné len na návrh vlády a muselo byť schválené nadpolovičnou väčšinou všetkých členov predsedníctva. V ostatných prípadoch stačil súhlas nadpolovičnej väčšiny prítomných členov a to pri prítomnosti polovice členov Predsedníctva Národného zhromaždenia. Neodkladné opatrenia podpisoval prezident, predseda NZ, predseda vlády a aspoň polovica členov vlády. Prezident alebo predseda vlády mali právo absolútneho veta. Pokiaľ by Národné zhromaždenie neschválilo neodkladné opatrenie do dvoch mesiacov od jeho schôdze, strácalo platnosť.

Prezident ČSR

Formálnou hlavou štátu bol prezident ČSR. Podľa 3. kapitoly ústavy mohol byť prezidentom občan voliteľný do Národného zhromaždenia, ktorý dosiahol 35 rokov. Zvolený bol Národným zhromaždením na sedemročné volebné obdobie. Pre platnosť voľby bola potrebná prítomnosť nadpolovičnej väčšiny poslancov a z nich na zvolenie trojpätinová väčšina prítomných poslancov. Ústava 9. mája stanovovala, že prezident nemohol byť zvolený dvakrát po sebe. Obdobne ako Ústavná listina z r. 1920 ústava z r. 1948 dávala výnimku a to v tomto prípade druhému prezidentovi ČSR. Prezident nemohol byť členom Národného zhromaždenia ani vlády. V prípade uvoľnenia prezidentskej funkcie, jeho právomoci vykonávala vláda, ale hlavným (vrchným) veliteľom brannej moci sa stal predseda vlády. Podobne ako ústava z r. 1920 mala ústava r. 1948 ustanovenie o námestníkovi prezidenta.

Ústava 9. mája vo svojom § 74 stanovovala nasledovné (taxatívne vymedzené) kompetencie prezidenta ČSR.

A. Prezident zastupoval štát navonok, tiež vyrokovával a ratifikoval medzinárodné zmlúvy a to politické zmluvy a hospodárske zmluvy všeobecnej povahy, ako aj zmluvy, ak na ich vykonanie bol potrebný zákon a vyžadoval pred ratifikaciou súhlas Národného zhromáždenia.

B. Prezident prijímal a poveroval vyslancov.

C. Zvolával, odročoval a rozpúšťal Národné zhromáždenie a vyhlasoval jeho zasadania za skončené.

D. Podpisoval zákony Národného zhromáždenia a opatrenia jeho predsedníctva. Prezident mal právo vracať zákony s pripomienkami.

E. Prezident mohol podávať Národnému zhromáždeniu ústne alebo písomné správy o stave republiky a mohol odporučovať NZ na úvahu opatrenia, ktoré považoval za nutné a účelné.

F. Prezident menoval predsedu a ostatných členov vlády, stanovoval počet jej členov a určoval, ktorý z nich riadi to-ktoré ministerstvo. Zároveň odvolával vládu, ak podala demisiu, a odvolával ich odstupujúcich členov.

G. Prezident bol hlavný (vrchný) veliteľ brannej moci. Vyhlasoval na základe uznesenia vlády vojnový stav a vypovedal vojnu, ak o tom rozhodlo Národné zhromaždenie.

H. Prezident mal právo sa zúčastňovať na schôdzi vlády a jej predsedať, menovať všetkých vysokoškolských profesorov a časť sudcov, dôstojníkov a štátnych zamestnancov, prepožičiavať vyznamenania, udeľovať amnestie, odpúšťať alebo zmierňovať tresty.

Podobne ako v ústave z r. 1920 aj v ústave z r. 1948 platil princíp kontrasignácie.[38]

Vláda ČSR

Vládnu a výkonnú moc v ČSR mala vláda. Rozsiahle právomoci vlády vo sfére vládnej a výkonnej moci v ČSR podľa ústavy z r. 1948 sa uskutočňovali prostredníctvom negatívneho vymedzenia pôsobnosti vlády. To pripomínalo vymedzenie podľa ústavy z r. 1920. Ústava 9. mája doslova uvádzala: „Všetká moc vládna a výkonná, pokiaľ nie je a nebude ústavou alebo inými zákonmi výslovne vyhradená prezidentovi republiky, prislúcha vláde."[39] Postavenie vlády vymedzovala 4. kapitola Ústavy 9. mája.

Samotná vláda sa skladala z predsedu vlády, z jeho námestníkov a z ostatných členov vlády – ministrov a štátnych tajomníkov (§ 80). Vláda rozhodovala, ak bol prítomný aspoň polovičný počet členov vlády. Prácu vlády viedol jej predseda, ktorý zvolával a riadil schôdze vlády a určoval program rokovaní. Predseda vlády zjednocoval činnosť ústredných úradov a dohliadal nad vykonávaním vládneho programu (§ 88). Zároveň predsedu vlády zastupoval jeden z jeho námestníkov alebo iný člen vlády.

Vláda rozhodovala v zbore (§ 89) predovšetkým (teda nielen) o:

– všetkých dôležitejších veciach politickej povahy,
– menovaní a odvolaní predsedu Zboru povereníkov a jednotlivých povereníkov,
– vládnych návrhoch pre Národné zhromaždenie,
– návrhoch vrátených[40] prezidentom,
– zákonoch Slovenskej národnej rady[41],
– vládnych nariadeniach,
– širokých personálnych právomociach vlády.

Vládne nariadenia vláda vydávala na vykonanie zákonov (§ 90). Ministri mohli vydávať nariadenia len na základe zákonného splnomocnenia. Príslušné vládne nariadenia podpisoval predseda vlády (alebo jeho úradujúci námestník) a členovia vlády, ktorí ho vykonávali. Pre platnosť nariadenia ministra bol ústavou vyžadovaný spolupodpis predsedu vlády (alebo jeho úradujúceho námestníka). Ministri sa mohli nechať pri podpisovaní nariadení zastupovať inými členmi vlády. Samotné ministerstvá boli zriaďované zákonom a ich pôsobnosť upravovali vládne nariadenia.

Celkovo vláda bola podľa Ústavy 9. mája zodpovedná Národnému zhromaždeniu (§ 83), pričom bola povinná po svojom menovaní zo strany prezidenta predstúpiť pred Národné zhromaždenie a požiadať o vyslovenie dôvery (§ 82). Podľa ústavy bola možnosť, aby najmenej sto poslancov NZ podpísalo návrh na vyslovenie nedôvery vláde, prípadne

[38] Podľa § 77 Ústavy 9. mája: „Akýkoľvek prezidentov úkon vládnej alebo výkonnej moci potrebuje pre platnosť spolupodpis zodpovedného člena vlády."
[39] § 74 ods. 2 Ústavy 9. mája.
[40] Podľa § 58 Ústavy 9. mája.
[41] Podľa § 110 ods. 2 Ústavy 9. mája.

jej členom. Tiež vláda ako celok (a jej jednotliví členovia) mohli odstúpiť a podať demisiu do rúk prezidenta.

Súdy – súdna moc

Vo svojej 7. kapitole Ústava 9. mája upravovala ústavný rámec postavenia a výkonu sudcovskej moci. Nadväzovala na úvodný článok XI ústavy, ktorý uvádzal: „Moc sudcovskú vykonávajú nezávislé súdy" a „sudcovia vykonávajú svoj úrad nezávisle, sú viazaní len právnym poriadkom ľudovej demokracie". Bola to fiktívna nezávislosť sudcov a súdov s „kaučukovým" (neurčitým) ustanovením o pojme a rozsahu tzv. ľudovej demokracie. Určité nóvum podľa Ústavy 9. mája boli sudcovia z ľudu, ktorých volili národné výbory a boli pri rozhodovaní rovní so sudcami z povolania.

Ústava 9. mája podľa svojho § 137 zriaďovala pre celé územie ČSR:

A. Najvyšší súd.

B. Najvyšší vojenský súd.

C. Správny súd[42].

Ústava rozlišovala v civilných veciach súdy občianske a to riadne alebo osobitné súdy alebo rozhodcovské súdy (§ 135), uvádzala trestné súdy a formálne zakazovala odňatie veci zákonnému sudcovi (§ 134). Súdy vykonávali svoju moc spravidla v senátoch (§ 140). Podľa ústavy súdne senáty sa skladali zo sudcov z povolania a sudcov z ľudu. Uvedených sudcov z ľudu povolávali príslušné národné výbory (§ 148). Rozsudky sa vyhlasovali v mene republiky (§ 144).

5. Princíp fiktívnej rovnoprávnosti národov

Ústavou 9. mája vyhlásený princíp rovnoprávnosti českého národa a slovenského národa bol v kontradikcii s ústavne vyhlásenou jednotou štátu a s absenciou zákazu majorizácie slovenského národa, aspoň v nejakej obmedzenej podobe.

Fiktívnosť Ústavou 9. mája garantovanej rovnoprávnosti slovenského národa podčiarkovalo:

1. Väčšinové zastúpenie zástupcov českého národa v Národnom zhromaždení, vo vláde a v ústredných úradoch.

2. Absencia zákazu majorizácie nielen v ústave.

3. Nedostatočné základné kompetencie slovenských národných orgánov.

4. Ústavne, zákonmi a inak vymedzená podriadenosť slovenských národných orgánov, osobitne priama podriadenosť Zboru povereníkov a jeho členov vláde, veľmi ohraničené právomoci Slovenskej národnej rady a jej (ne)priama podriadenosť vláde a iným orgánom centrálnej moci (Národné zhromaždenie, Predsedníctvo NZ a prezident).

5. Ústavne zakotvená celoštátna personálna politika.

6. Ústavne zakotvený (celoštátne) jednotný výkon verejnej správy a jednotnej štátnej politiky.

[42] Správne súdnictvo bolo zrušené v r. 1952.

7. Ústavne zakotvená (celoštátna) jednotná hospodárska sústava a jednotné centrálne plánovanie z pražského mocenského centra.

8. Ústavne zakotvená jednotná kontrola verejného hospodárenia pre celé štátne územie.

9. Jednotné stranícke vedenie a riadenie zo strany KSČ, ktorá organizačne začlenila dovtedy formálne samostatnú KSS do jej celoštátnych vysokocentralizovaných mocensko-politických štruktúr.

Zároveň fiktívnosť rovnoprávnosti slovenského a českého národa podčiarkla celková fiktívnosť dodržiavania samotnej Ústavy 9. mája v spoločenskej praxi. Navyše oficiálne parametre Ústavy 9. mája pri ústavnom zakotvení práv slovenského národa a jeho národných orgánov boli krokom späť voči prísľubom obsiahnutým v Košickom vládnom programe a v Prvej pražskej dohode z roku 1945. Dokonca aj voči legislatívnemu stavu zo začiatku roka 1948 (napr. zrušenie obmedzeného zákazu majorizácie pri prijímaní ústavy).

Boli vyslovené aj názory, že „ústava z roku 1948 zakotvila svojrázny typ jednotného (unitárneho) štátu s asymetrickým pôdorysom... bola vyjadrená formou politicko-národnej a obsahom socialistickej autonómie sui generis“.[43]

Podľa aktéra udalostí z rokov 1945 – 1948 M. Kvetka: „Je nesprávne redukovať pojem rovnosti národov na základňu všeobecnej občianskej rovnosti... Takto zostáva otázka česko-slovenského pomeru jednoznačne pomerom národnopolitickým a týka sa rešpektu, ktoré musia byť v štáte dvoch národov ako také uznané a určené právom kvalitatívnej rovnosti.“[44]

Z hľadiska ustanovení Ústavy 9. mája uveďme, že podľa článku VIII odseku 2 ústavy: „Slovenské národné orgány zaisťujú v duchu ľudovej demokracie rovnoprávnosť Čechov a Slovákov. Všetky orgány republiky sa v súlade s nimi usilujú o to, aby sa vytvárali rovnako priaznivé podmienky pre hospodársky, kultúrny a sociálny život oboch národov.“

Podľa článku IX odseku 2 ústavy: „Národným orgánom vládnej a výkonnej moci na Slovensku je Zbor povereníkov. Je zodpovedný Slovenskej národnej rade a vláde republiky. Menuje ju a odvoláva vláda republiky.“

Fiktívnu rovnoprávnosť národov dokumentuje § 110 ods. 2 Ústavy 9. mája, kde celoštátny predstaviteľ výkonnej moci (predseda vlády) podstatne zasahoval do zákonodarnej moci SNR ako nositeľky svojbytnosti slovenského národa. Predseda čs. vlády mohol viac-menej podľa svojej úvahy rozhodnúť o platnosti zákona Slovenskej národnej rady.[45] Fakticky nerovnoprávne postavenie slovenského národa a jej reprezentanta

---

[43] RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943-1968.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 150.

[44] KVETKO, Martin. *DOHODY o štátoprávnom usporiadaní pomeru Čechov a Slovákov v oslobodenej vlasti.* Bratislava : Vydavateľstvo ELÁN, 1991, s. 56-57. Kvetko ešte dodáva: „O tom, čo je v štáte spoločné pre obidva národy, nemôže rozhodovať väčšina kvantitatívna, prostá väčšina politická, ale väčšina, získaná pri uplatnení kvalitatívnej rovnosti.“

[45] Podľa § 110 ods. 2 Ústavy 9. mája: „Ak si predseda vlády myslí, že zákon, na ktorom sa uzniesla Slovenská národná rada a ktorý mu byl predložený na podpis, odporuje ústave alebo ústavnému zákonu, prekračuje

– Slovenskej národnej rady dokumentuje § 102 Ústavy 9. mája, kde predseda čs. vlády zvolával Slovenskú národnú radu na zasadnutia SNR a mohol odročiť zasadnutia SNR, najviac však dvakrát za rok. Predseda celoštátnej vlády tiež mohol rozpustiť Slovenskú národnú radu na základe uznesenia pražskej vlády. SNR nemohla byť preto reálnym predstaviteľom slovenského národa (a presadzovateľom jeho národných záujmov) a činiteľom zákonodarnej moci, keďže bola (SNR) pod ústavno-politickou kuratelou pražskej výkonnej moci, resp. samotného predsedu čs. vlády. Ústava 9. mája nakoniec dala Slovenskej národnej rade a ostatným slovenským národným orgánom punc nesvojprávnych orgánov s veľmi obmedzenými právomocami a s permanentnými zásahmi pražského mocenského centra. Aj predsedu Zboru povereníkov a ostatných členov Zboru povereníkov menovala a odvolávala čs. vláda[46], ktorá zároveň určovala, ktorý z povereníkov riadil to-ktoré povereníctvo. Tým bol slovenský Zbor povereníkom plne podriadený čs. vláde, čo ešte viac bolo v rozpore s deklarovanou rovnoprávnosťou slovenského národa s českým národom.

6. Princíp obmedzených práv slovenských národných orgánov

Obmedzené práva slovenských národných orgánov vyplývali nielen z ustanovení ústavy, ale aj zo spoločenskej praxe. Podľa dobových slovenských historikov: „Ústavne (štátoprávne) postavenie Slovenska v tomto období možno teda charakterizovať ako svojrázny typ národno-politickej autonomie.“[47]

Na základe článku VIII odseku 1: „Nositeľom a vykonávateľom štátnej moci na Slovensku a predstaviteľom svojbytnosti slovenského národa sú slovenské národné orgány.“

Výkonným orgánom SNR bol Zbor povereníkov, ktorý však bol výkonným orgánom aj celoštátnej vlády. Dvojjediné postavie Zboru povereníkov dokumentoval článok IX odsek 2 ústavy: „Národným orgánom vládnej a výkonnej moci na Slovensku je Zbor povereníkov. Je zodpovedný Slovenskej národnej rade a vláde republiky. Menuje ju a odvoláva vláda republiky.“

„Slovenský národ bol ústavne uznaný za samobytný, v ktorom sa realizovala decentralizácia štátnej moci a správy zhruba v rozsahu politickej autonómie, ale spätne obmedzenej zásadným podriadením slovenských národných orgánov ústredným celoštátnym orgánom, predovšetkým vláde… štátno-národná suverenita slovenského národa bola formálne zabezpečená, ale fakticky značne obmedzená.“[48]

---

právomoc Slovenskej národnej rady alebo je v rozpore s jednotným hospodárskym plánom alebo rozpočtovým zákonom, tak ho do 14 dní predloží vláde, ktorá do dvoch mesiacov rozhodne o veci s konečnou platnosťou.“

[46] Pozri § 114 Ústavy 9. mája.

[47] RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943-1968.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 148-150. „Československá vláda bola svojím spôsobom aj národno-štátnou vládou českého národa a celoštátny zákonodarný zbor (Národné zhromaždenie) aj národným snemom českým, z toho vyvodíme objektívny záver, že štátnopolitická deklarácia o uznaní samobytnosti, rovnoprávnosti a rovnosti slovenského národa s národom českým sa nepremietlo dôsledne v ústavnoprávnej úprave.“ (s. 148).

[48] RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943-1968.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 148-150.

Podľa článku IX odseku 1 ústavy: „Národným orgánom zákonodarnej moci na Slovensku je Slovenská národná rada. Má sto členov (poslancov) volených na Slovensku na dobu šesť rokov."

Slovenským národným orgánom sa venovala piata kapitola Ústavy 9. mája. Podľa § 93 slovenské národné orgány vykonávali podľa ústavy „moc zákonodarnú, vládnu a výkonnú na území Slovenska".

Slovenská národná rada

Samotná Slovenská národná rada vykonávala (podľa § 94 Ústavy 9. mája) moc zákonodarnú vo „veciach národnej alebo regionálnej povahy", ale za splnenia ďalších podmienok a to pri súčasnom ich splnení podľa pozitívneho a negatívneho vymedzenia:

– ak to vyžadovalo zaistenie „plného rozvoja hmotných a duchovných síl slovenského národa prostredníctvom osobitnej úpravy (*pozitívné vymedzenie*).

– SNR mala však len právomoc, pokiaľ nešlo o veci, pri ktorých bola potrebná jednotná (celoštátna) úprava zákonom (*negatívne vymedzenie*).

Ako vidieť, Ústava 9. mája veľmi zužovala zákonodarné možnosti Slovenskej národnej rady „kaučukovými" obmedzeniami, keďže hranice, čo sú veci národné, regionálne, a kde nie je potrebná celoštátna úprava sa riešila prostredníctvom účelovej interpretácie. To bolo v rukách pražských inštitúcií. Výklad uvedených ustanovení mali celostátne orgány (čs. vláda, Národné zhromaždenie a Predsedníctvo Národného zhromaždenia).

Právomoci Slovenskej národnej rady ešte ohraničovalo spresňujúce vymedzenie právomocí v § 96 ústavy. Podľa § 96 ods. 2 sa Slovenská národná rada tiež uznášala na zákone, ak to výslovne prikazoval celoštátny zákon, ktorý bol vydaný Národným zhromaždením. Formálne volení členovia SNR – poslanci Slovenskej národnej rady vykonávali svoj mandát osobne a mohli sa mandátu kedykoľvek vzdať. Poslanci SNR si volili zo svojich radov Predsedníctvo SNR, ktoré riadilo činnosť Slovenskej národnej rady. Schôdze Slovenskej národnej rady riadil predseda SNR alebo niektorý z jej podpredsedov. Podmienkou platnosti uznesení Slovenskej národnej rady bola prítomnosť nadpolovičnej väčšiny poslancov a následný súhlas nadpolovičnej väčšiny prítomných poslancov. Zákonom SNR o rokovacom poriadku si SNR upravovala svoje rokovania a podmienky styku so Zborom povereníkov.

Podľa § 96 ods. 1 Ústavy 9. mája do zákonodarnej právomoci Slovenskej národnej rady[49] patrili:

A. Starostlivosť o rozvoj národnej kultury – vedy, umenia slovesného, dramatického, hudobného a tanečného, umenia výtvarného a umenia filmového; starostlivosť

[49] Podľa § 175 ods. 2 Ústavy 9. mája: „Ak nariadenia Slovenskej národnej rady vydané pred dňom uvedeným v § 170 (dátum nadobudnutia účinnosti Ústavy 9. mája, pozn. B. Č.) neodporujú ustanoveniam tejto ústavy, považujú sa za zákony Slovenskej národnej rady, i keď prekračujú jej právomoc vymedzenú touto ústavou."

o historické pamiatky; knihovníctvo a múzejníctvo; starostlivosť o odbornú výchovu v odbore domáceho priemyslu a ľudového umenia; starostlivosť o veci slovenských duševných pracovníkov.

B. Starostlivosť o základné, stredné, odborné a umelecké školstvo v rámci zákonov; starostlivosť o školy materské a jasle; starostlivosť o ľudovýchovu, šport, telovýchovu, cestovný ruch a turistiku.

C. Verejné zdravotníctvo a sociálna starostlivosť s výnimkou vecí, ktoré upravujú alebo upravia zákony jednotne pre celé štátne územie.

D. Fondy a nadácie, ak sa ich pôsobnosť vzťahovala len na Slovensko.

E. Zlučovanie a rozlučovanie obcí a okresov a zmeny a úpravy ich hraníc; veci miestopisné.

F. Technické otázky výstavby obcí a miest a stavebné predpisy okrem vecí dotknutých jednotným hospodárskym plánom; zriaďovanie a udržovanie vozoviek, ciest a mostov neštátnych; veci vodohospodárske s výnimkou vecí, ktoré sú dotknuté jednotným hospodárskym plánom, z nich potom predovšetkým úprava vodných tokov, nádrží a iných vodných diel, ako i zriaďovanie rybníkov, vodovodov a kanalizácií.

G. Zveľaďovanie pôdy okrem vecí dotknutým jednotným hospodárskym plánom; ochrana poľnohospodárstva a lesníctva pred škodcami a živelnými pohromami; veterinárstvo a starostlivosť o chov hospodárskeho zvieratstva; ovocinárstvo a pastvinárstvo, poľovníctvo a rybolov; ochrana poľného a lesného majetku.

H. Remeslá a maloobchod, ak prevažuje osobný výkon podnikateľa, ako aj veci miestnych trhov, pričom nie je tým dotknutá celoštátna úprava pracovného práva, ako aj úprava distribúcie, obchodu a živností.

CH. Štatistika a výskumníctvo v odbore osobitných slovenských záujmov.

K. Veci poručenské a sirotské.

Zákony Slovenskej národnej rady podpisoval predseda čs. vlády, predseda SNR, predseda Zboru povereníkov a príslušný povereník. Slovenská národná rada mohla v sporných veciach pristúpiť na svoj záväzný výklad zákonov[50] Slovenskej národnej rady. Avšak s podstatnou podmienkou, že pre platnosť takéhoto výkladu SNR bol potrebný súhlas predsedu celoštátnej (pražskej) vlády. Podľa Ústavy 9. mája boli zákony Slovenskej národnej rady neplatné, ak odporovali ústave, ústavnému zákonu, hospodárskemu plánu alebo rozpočtovému zákonu.[51]

Zbor povereníkov

Podľa § 95 ods. 1 Ústavy 9. mája prislúchala Zboru povereníkov „v zásade všetka moc vládna a výkonná… s výnimkou vecí národnej obrany, zahraničnej politiky a zahraničného obchodu“. Týkalo sa to nielen výkonnej a nariaďovacej zákonodarnej moci Slovenskej národnej rady. Zbor povereníkov bol ako výkonný orgán celoštátnej vlády a celoštátnych

[50] Pozri § 112 Ústavy 9. mája.
[51] Pozri § 109 Ústavy 9. mája.

ministrov vo vymedzených odboroch,[52] kam patrila všeobecná vnútorná správa, finančná správa, zdravotná správa, technická správa, spravodlivosť, výživa, poľnohospodárstvo, priemysel, vnútorný obchod, školstvo, osveta a informácie a doprava a pošty.

Zbor povereníkov sa skladal z predsedu Zboru povereníkov a z ostatných členov – povereníkov.[53]

Samotné povereníctva sa ziaďovali zákonom. Naopak vládnym nariadením bola upravená pôsobnosť jednotlivých povereníctiev. Uvedené legislatívne právomoci teda malo Národné zhromaždenie a čs. vláda. Navyše predsedu a ostatných členov Zboru povereníkov menovala a odvolávala čs. vláda, ktorá zároveň určovala, ktorý z povereníkov riadi konkrétne povereníctvo. Výslovnú podriadenosť Zboru povereníkov, jednotlivých povereníkov priamo čs. vláde (a nie Slovenskej národnej rade) dokumentuje skutočnosť, že demisiu Zboru povereníkov a jej jednotlivých členov podávali priamo čs. vláde. Povereníci a celý Zbor povereníkov bol podľa Ústavy 9. mája zodpovedný čs. vláde.[54] Zbor povereníkov a tiež jeho členovia boli povinní dodržiavať smernice a pokyny čs. vlády. Inak Zbor povereníkov rozhodoval v zbore, ak bola prítomná aspoň polovica povereníkov. Pritom jednotliví povereníci museli dodržiavať smernice a pokyny príslušných čs. ministrov. Dokonca čs. minister mal ústavné právo „vykonávať s vedomím príslušného povereníka svoju právomoc na Slovensku priamo“.[55]

Určitou výnimkou tu bol § 118 Ústavy 9. mája, kde Zbor povereníkov bol zodpovedný Slovenskej národnej rade vo veciach taxatívne vymedzených zákonodarných právomocí,[56] tiež Slovenskej národnej rady. Takže v tomto (výnimočnom) prípade Zbor povereníkov zodpovedal spoločne čs. vláde a Slovenskej národnej rade. Zbor povereníkov mohol vydávať v oblasti zákonodarnej právomoci Slovenskej národnej rady na území Slovenska nariadenia a prijímať príslušné opatrenia.[57] Určité obmedzené kompetencie mal Zbor povereníkov, ak pripravoval návrhy čs. vláde pri menovaní vysokoškolských profesorov, sudcov a ostatných štátnych zamestnancov, ktorých menoval prezident alebo vláda. Návrhy mohla čs. vláda vrátiť, ak boli „v rozpore s celoštátnou personálnou politikou“.[58]

Ústavný zákon č. 33/1956 Zb. z 31.7. 1956 o slovenských národných orgánoch[59] vypustil ustanovenie Ústavy 9. mája o slovenských národných orgánoch a zrušil celú dovtedajšiu piatu kapitolu Ústavy 9. mája. Zároveň uvedený ústavný zákon oproti Ústave z 9. mája určitým spôsobom upravil postavenie slovenských národných orgánov. Keďže

[52] § 95 ods. 2 Ústavy 9. mája. K veci dodajme, že v zmysle § 95 ods. 3 ústavy boli nariadenia vlády a jednotlivých ministrov (podľa § 90 ústavy) platné na celom území štátu (teda i na Slovensku).
[53] § 113 Ústavy 9. mája.
[54] § 117 ods. 1 Ústavy 9. mája.
[55] § 117 ods. 3 Ústavy 9. mája.
[56] Podľa § 96 ods. 1 Ústavy 9. mája.
[57] § 119 Ústavy 9. mája.
[58] § 121 ods.1 a 2 Ústavy 9. mája.
[59] Ústavný zákon. č. 33/1956 Zb. nadobudol účinnosť 1. 8. 1956 a platil do 10. 7. 1960, kedy nadobudla účinnosť nová Ústava ČSSR z roku 1960.

ustanovenie Ústavy 9. mája o slovenských národných orgánoch a o ich ústavnom postavení priamo v piatej kapitole Ústavy 9. mája bolo zrušené, z legislatívno-formálneho hľadiska došlo k určitej „ústavnej degradácii" postavenia slovenských národných orgánov, ktorých ústavné práva už nezaručovala priamo ústava ako základný zákon štátu, ale len ústavný zákon.[60] Na druhej strane pozitívnou stránkou bolo, že po novom mohla Slovenská národná rada „uznášať sa na zákonoch Slovenskej národnej rady, vymenúvať a odvolávať Zbor povereníkov a jednotlivých jeho členov, určovať ich počet a určovať, ktorý z nich riadi ktoré povereníctvo".[61] Široké oprávnenie hlavne voči legislatívnej činnosti, t. j. zákonom Slovenskej národnej rady, malo predsedníctvo celoštátneho Národného zhromaždenia ako orgánu so širokými ústavnými dozornými a rozhodovaco-kasačnými právomocami.[62] Zbor povereníkov bol „národným orgánom moci vládnej a výkonnej na Slovensku".[63] Išlo o negatívne vymedzenie kompetencií. Zbor povereníkov mal priamo vládnu a výkonnú moc na Slovensku, pokiaľ to ústavný zákon taxatívne nedával do priamej vládnej a výkonnej moci celoštátnej (pražskej) vlády. Zbor povereníkov rozhodoval v zbore, ktorý bol spôsobilý sa uznášať, ak bola prítomná nadpolovičná väčšina členov. SNR volila zo svojich členov predsedníctvo s 11 členmi a Zbor povereníkov, ktorý sa skladal z predsedu, podpredsedov a ostatných členov (povereníkov).

7. Princíp fiktívnej ľudovej „demokracie" ako princíp formálnej a veľmi obmedzenej demokracie bez reálnych záruk

„Ľudová demokracia" predstavovala „svojrázne" označenie pre obdobie začiatku a upevňovania útlaku a to nielen cestou obmedzených občianskych práv občanov, ale aj cestou bezprávia a politického teroru. Samotný komunistický režim mala formálne legitimizovať práve ľudová demokracia prostredníctvom tzv. ľudovodemokratického režimu. Bol tu však zjavný rozpor medzi písaným textom ústavy a jej každodennou realizáciou. Rozpor slov a činov. Názorným príkladom nesúladu formy a obsahu a hlavne rozporu medzi ústavne deklarovanými právami a skutočnou spoločenskou realitou bol doslova politický výber uchádzačov o štúdium na stredné školy, osobitne na vysoké školy. Napríklad cestou povinného odporúčania príslušného akčného výboru a národného výboru z miesta bydliska uchádzača. Navyše pokračovali čistky na všetkých úrovniach

---

[60] „Týmto ústavným zákonom sa nahradzujú ustanovenia piatej kapitoly ústavy. Tiež sa nahradzujú i všetky ostatné ustanovenia ústavy a ústavných zákonov, pokiaľ upravujú veci odchylne od tohto ústavného zákona" (pozri § 27 Ústavného zákona č. 33/1956 Zb.).

[61] Pozri § 2 Ústavného zákona č. 33/1956 Zb. Tiež mohli podľa tohto „prerokúvať a schvaľovať plán rozvoja národného hospodárstva Slovenska, prerokúvať a schvaľovať rozpočet Slovenska".

[62] Podľa § 18 ústavného zákona: „Zákony Slovenskej národnej rady, pokiaľ odporujú ústave alebo ústavnému zákonu alebo prekračujú jej zákonodarnú právomoc, sú neplatné. O neplatnosti rozhoduje Predsedníctvo Národného zhromaždenia."

[63] Pozri § 19 ústavného zákona č. 33/1956 Zb., pričom „Zbor povereníkov riadi všetky odvetvia a úseky štátnej správy na Slovensku s výnimkou vecí, riadených vládou priamo na celom území štátu, ako sú zahraničné veci, zahraničný obchod, národná obrana a železničná a letecká doprava. Pri tomto priamom riadení opiera sa vláda o spoluprácu so Zborom povereníkov."

a v rôznych oblastiach spoločenského života. Dodajme, že „v prvých mesiacoch roku 1949 dosiahol počet študentov vylúčených z vysokých škôl počet 10 000“[64].

Fiktívnosť tzv. ľudovej demokracie dokumentuje v roku 1948 vznik Ústrednej očisťovacej komisie pri Ústrednom akčnom výbore Slovenského národného frontu. Členmi boli aj zástupcovia povereníctiev, osobitne Povereníctva vnútra, Ústredia odbojových zväzov, Slovenskej odborovej rady a boli tam tiež iné orgány. Personálne čistky dostali takpovediac inštitucionálnu podobu napríklad prostredníctvom obežníkov ako metodických pokynov na realizáciu čistiek. Fiktívnosť demokratických volebných práv občanov dokumentujú parlamentné voľby 30. 5. 1948. Voľby prebehli v rozpore so základnými demokratickými princípmi a to na základe jednotnej kandidátky Národného frontu, ktorú pripravovali zložky KSČ a ústredie Národného frontu.

8. Princíp „demokratického“ centralizmu

Výstavba centralizovaných štruktúr štátu určitým spôsobom organizačne kopírovala centralizovanú organizačnú štruktúru KSČ. Princíp demokratického centralizmu bol faktickým centralizačným organizačným princípom ideologicky zjemnený prívlastkom „demokratický“. Ešte v rámci prípravy ústavy KSČ presadzovala „koncentráciu a zlučovanie právomocí, čo posilňovalo centralizáciu. ... Demokrati (nekomunistické politické strany, pozn. B. Č.) si naproti tomu priali oddelenie a obmedzenie právomocí, ktoré by viedli k decentralizácii...“[65] Organizačno-politický princíp „demokratického“ centralizmu nebol v súlade s decentralizačným princípom, ani neumožňoval demokratickú voľbu a skĺzaval do vertikálnej nadradenosti vyšších orgánov nad nižšími orgánmi, pri určitom rešpektovaní miestnych (regionálnych) podmienok a formálne volených zástupcov. Možno nielen v 50. rokov pokladať demokratický centralizmus za organizačno-politický, doslova byrokratický centralizmus. Bol to dôležitý prvok totalitného a nedemokratickému štátu. Napríklad formálne vláda zodpovedala[66] formálne volenému (na základe nedemokratických volieb) Národnému zhromaždeniu, čo malo predstavovať určitý „demokratický“ prvok. Bolo tu zároveň centralistické usporiadanie štátu, kde vláda mala podriadené rôzne štátne orgány na všetkých stupňoch (vrátane sústavy národných výborov, Zboru povereníkov a i.). To bol centralistický prvok. Navyše napríklad národným výborom vyššieho stupňa boli podriadené národné výbory nižšieho stupňa,[67] kde však napríklad nevolení referenti národného výboru boli určitým spôsobom horizontálne podriadení formálne „volenej“[68] rade daného národného výboru, ktorá zároveň bola vertikálne podriadená rade národného výboru vyššieho stupňa.[69] Podľa dobovej literatúry „zásada demokratického centralizmu

---

[64] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis,1995, s. 288.

[65] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis, 1995, s. 167.

[66] Pozri napr. § 83 ods. 1 Ústavy 9. mája.

[67] Pozri napr. § 131 ods. 2 Ústavy 9. mája.

[68] V rokoch 1948 – 1954 členov (plén) národných výborov vymenovalo ministerstvo vnútra, prípadne Povereníctvo vnútra na návrh príslušného akčného výboru Národného frontu.

[69] Podľa § 131 Ústavy 9. mája: „Národné výbory sú povinné zachovávať zákony a nariadenia a v záujme jednotného výkonu verejnej správy a jednotnej štátnej politiky sú povinné dbať na smernice a pokyny

si vyžaduje, aby vláda, ako najvyšší orgán štátnej správy so všeobecnou právomocou, mala viesť nielen vyššie orgány štátnej správy...“ Tiež mala právomoci „aj voči orgánom štátnej moci s miestnou obmedzenou pôsobnosťou...“ To všetko „zaručovalo jednotné vedenie štátnej správy“.[70]

9. Princíp národných výborov

Národné výbory vznikali ako miestne, mestské či regionálne (hlavne okresné) národné výbory. Ako nové správne orgány fungovali v rámci vznikajúcej „ľudovodemokratickej“ štátnej moci a správy od konca druhej svetovej vojny. Samotné národné výbory sa stali súčasťou politického Košického vládneho programu z roku 1945. Dostali sa do povojnovej legislatívy vrátane prezidentských ústavných dekrétov. Dokonca sa podieľali na kreácii Dočasného národného zhromaždenia. Avšak až Ústavou 9. mája z roku 1948 národné výbory dostali priame ústavné zakotvenie v tejto prvej povojnovej ústave. V súvislosti s prípravou Ústavy 9. mája nekomunistické politické strany sa vyjadrovali, že „národné výbory majú mať len administratívnu právomoc“. Naopak komunisti zotrvali na stanovisku, že národné výbory mali mať „všetky právomoci: výkonné, legislatívne i súdne“.[71]

Podľa článku X. Ústavy 9. mája: „Nositeľom a vykonávateľom štátnej moci v obciach, okresoch a krajoch a strážcom práv a slobôd ľudu sú národné výbory.“ V ústave sa venovala národným výborom šiesta kapitola. Podľa § 123 tvorili národné výbory správnu sústavu ČSR ako:

A. Miestne národné výbory.

B. Okresné národné výbory.

C. Krajské národné výbory.

Podľa ústavy národné výbory vykonávali „verejnú správu vo všetkých ich odboroch, predovšetkým všeobecnú vnútornú správu, správu kultúrnu a osvetovú, ochranu práce a správu zdravotnú a sociálnu; správu finančnú tiež podľa osobitných ustanovení. ... Iným orgánom prislúchal výkon verejnej správy len výnimočne na základe zákona“.[72] Z hľadiska organizačnej výstavby boli národné výbory ústavne podriadené orgánom vládnej moci a výkonnej moci, predovšetkým celoštátnemu ministrovi vnútra. Zároveň podľa ústavy bol národný výbor nižšieho stupňa podriadený národnému výboru vyššieho stupňa. Ústava začleňovala národné výbory do jednotného výkonu verejnej správy, jednotnej štátnej politiky a jednotného hospodárskeho plánu so zachovaním zákonov, nariadení a smerníc a pokynov vyšších orgánov. Ústava 9. mája znamenala celoštátnu unifikáciu

vyšších orgánov.“ Tiež „národný výbor nižšieho stupňa je podriadený národnému výboru vyššieho stupňa“.

[70] HROMADA, Juraj. *Prehľad československých štátnych orgánov*. Bratislava : Právnický ústav Ministerstva spravodlivosti – SVPL, 1955, s. 77. „Zbor povereníkov je zodpovedný vláde, i keď koná v odbore zákonodarnej právomoci Slovenskej národnej rady.“

[71] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis, 1995, s. 167.

[72] § 124 ods. 1 a 2 Ústavy 9. mája.

organizácie a fungovania národných výborov v ČSR, ale už bez slovenských špecifík. Navyše KNV na Slovensku boli riadené z pražského vládneho centra.[73]

V roku 1949 došlo v nadväznosti na mocenskú situáciu a na Ústavu 9. mája k reorganizácii národných výborov a k unitarizácii štátnej správy na celom území ČSR. Na základe zákona č. 142/1949 Zb. o výkone ľudovej správy vznikli krajské národné výbory v rámci príslušných krajov[74]. Boli vytvorené Krajské národné výbory (KNV) v Bratislave, KNV v Nitre, KNV v Žiline, KNV v Banskej Bystrici, KNV v Prešove a KNV v Košiciach. Okresné národné výbory boli vo všeobecnosti podriadené príslušnému KNV a vláde. Bolo prijaté vládne nariadenie č. 301/1948 Zb. o bezpečnostných referentoch krajských národných výborov. Vznikli bezpečnostné referáty na KNV vo veciach národnej bezpečnosti a trestné komisie KNV na vykonanie správneho trestného konania a to s účinnosťou od 1. 1. 1949. Rozsiahle čistky znamenali rozsiahle zníženie počtu zamestnancov po roku 1948 v porovnaní s početným stavom z roku 1948.[75] Okolo roku 1950 bola obmenená zhruba polovica funkcionárov miestnych národných výborov.[76] Na uprázdnené miesta nielen v národných výboroch nastupovali politickí nominanti, ktorí prišli z úplne iných prostredí, bez administratívnych skúseností a častokrát bez primeraného vzdelania. Nominálny význam postavenia národných výborov vyplýval aj z toho, že v roku 1950 rozpočty všetkých národných výborov predstavoval 41-percentný podiel na štátnom rozpočte.

Zbor povereníkov mal na Slovensku podľa ústavného zákona č. 33/1956 Zb. „riadiť a zjednocovať prácu národných výborov na Slovensku a prácu ich rád s právom preskúmavať a meniť alebo rušiť uznesenia a opatrenia národných výborov a ich rád“.[77]

---

[73] Vláda ČSR na návrh Ústredného akčného výboru Národného frontu 28. 12. 1948 menovala predsedov KNV v celom štáte. Krajské národné výbory boli podriadené vláde a vláda mohla rozpustiť KNV, ktoré na Slovensku prebrali niektoré dovtedajšie kompetencie slovenských národných orgánov (pozn. B. Č.).

[74] Bratislavský kraj mal 16 okresov, Nitriansky kraj mal 16 okresov, Banskobystrický kraj mal 15 okresov, Žilinský kraj mal 16 okresov, Prešovský kraj mal 15 okresov a Košický kraj mal 13 okresov. Počty okresov sa však v niektorých prípadoch menili. Napríklad v roku 1951 zanikol okres Jesenské a vznikli okresy Fiľakovo a Poltár (pozn. B. Č.).

[75] V roku 1948 bolo na Slovensku prepustených zo štátnych a verejných služieb okolo 28-tisíc občanov. Podľa iných údajov čistkami bolo v roku 1948 na Slovensku postihnutých celkovo 35-tisíc až 40-tisíc osôb (pozn. B. Č.).

[76] *Trestný zákon správny. Zákon o trestnom konaní správnom*. Bratislava : Tatran, 1951. Podľa vtedajšieho ministra vnútra V. Noska, ktorý 12. 7. 1950 uviedol: „V obnovených MNV máme teraz okrúhlych 250 000 funkcionárov, z toho asi polovicu nových členov, ktorí dosiaľ členmi MNV neboli... Zlepšilo sa triedne a politické zloženie MNV... Slovensko 32,5 percent robotníkov, 47,7 percent roľníkov...“ (s. 11-13).

[77] Pozri § 15 ods. 3 ústavného zákona č. 33/1956 Zb. Zbor povereníkov tiež riadil „vypracovanie a vykonávanie miestnych plánov rozvoja a miestnych rozpočtov“ a zabezpečoval „verejný poriadok, ochranu práv občanov a záujmy štátu“.

Zbor povereníkov ako súčasť centrálnej vládnej a výkonnej moci mohol na Slovensku v intenciách vlády riadiť a zjednocovať prácu národných výborov, tiež rád národných výborov a v slovenských podmienkach mohol preskúmať, meniť alebo rušiť uznesenia a opatrenia národných výborov. Avšak nová socialistická ústava z roku 1960 opätovne a výrazne oslabila postavenie slovenských národných orgánov a výrazne posilňovala unitárnu povahu čs. štátu.

V rokoch 1948 – 1957 sa v rámci administratívnej unifikácie zaviedol podľa českého vzoru tzv. referentský systém[78] v národných výboroch. Administratívny vývoj v 50. rokoch prebiehal cestou často protichodných zmien. Zaujímavým takýmto príkladom boli zmeny v postavení hlavného mesta Slovenska Bratislavy.[79]

V rokoch 1949 – 1960 existovalo na Slovensku šesť krajov. Počet okresov sa vyvíjal a menil s maximálnym počtom 98 okresov. Avšak v tomto období kontinuálne fungovalo spravidla približne 92 okresov. Určitým špecifikom boli jednotné národné výbory, ktoré vykonávali na území celého okresu pôsobnosť okresného národného výboru a na území mesta – sídla kraja – tiež pôsobnosť miestneho národného výboru.[80]

Nakoniec bol prijatý ústavný zákon č. 81/1953 Zb., pričom sa na riadení národných výborov podieľala vláda a Zbor povereníkov. Ústavný zákon č. 12/1954 Zb. o národných výboroch stanovoval, že plénum národného výboru bol orgánom štátnej moci a výkonné

---

[78] V roku 1949 mal okresný národný výbor alebo krajský národný výbor po 11 referátov podľa úsekov činnosti. Referent riadil pracovníkov referátu národného výboru a mal rozhodovaciu právomoc. Zároveň bol referent tiež členom národného výboru a zodpovedal rade a plénu národného výboru, ale tiež referentovi národného výboru vyššieho stupňa. Bol to v podstate nevolený, ale monokratický a vysokobyrokratický prvok v činnosti národných výborov. Referentský systém v plnej miere fungoval do roku 1954. Posledné prvky referentského systému odstránilo vládne nariadenie č. 34/1957 Zb., ktoré posilnilo postavenie rady národného výboru ako kolektívneho rozhodovacieho orgánu (pozn. B. Č.).

[79] Dodajme, že k 1. aprílu 1946 došlo k pripojeniu prímestských obcí (Vajnory, Rača, Prievoz, Lamač a Dúbravka) a to ešte na základe rozhodnutia Zboru povereníkov z 21. 12. 1945. Petržalka bola pripojená na základe vyhlášky Povereníctva vnútra z 13. 2. 1946. V rokoch 1949 až 1954 existoval v Bratislave ústredný národný výbor s pôsobnosťou okresného národného výboru a miestneho národného výboru s celkovo 13 obvodnými radami. Od roku 1954 vznikol v Bratislave ústredný národný výbor s pôsobnosťou krajského národného výboru a štyri obvodné národné výbory s pôsobnosťou okresného národného výboru. Na spresnenie v roku 1957 bol vytvorený piaty obvodný národný výbor pre Petržalku, ktorá dovtedy bola súčasťou ObNV I Staré Mesto. V roku 1960 došlo k zrušeniu Ústredného národného výboru v Bratislave a bol vytvorený Mestský národný výbor v Bratislave v postavení len okresu (ONV) a 13 obvodných národných výborov v postavení miestnych národných výborov. Národný výbor hlavného mesta Slovenska Bratislavy (v postavení KNV) vznikol až od roku 1968 a fungoval do roku 1990 (pozn. B. Č.).

[80] Podľa zákona č. 142/1949 Zb. vznikli jednotné národné výbory, ktoré fungovali v sídlach krajov, okrem Prahy, Bratislavy a Brna. Zároveň ministerstvo vnútra mohlo pre jednotlivé časti takého krajského mesta schváliť vznik obvodnej rady ako výkonnej zložky jednotného národného výboru. Predmetný zákon stanovil osobitné postavenie Vysokých Tatier, ktoré boli jednotným národným výborom s pôsobnosťou okresného národného výboru a zároveň aj miestneho národného výboru. Ústredný národný výbor v Bratislave bol tiež v postavení okresného národného výboru a miestneho národného výboru s podriadenosťou podľa tohto zákona krajskému národnému výboru (pozn. B. Č.).

orgány, hlavne rada národného výboru boli orgánmi štátnej správy. Pôsobili krajské, okresné, mestské, obvodné a miestne národné výbory s tým, že v Prahe a Bratislave existovali ústredné národné výbory. [81]

10. Princíp štátneho vlastníctva, jeho nadradenosti a zvýšenej ochrany

Nový politický režim pod vedením KSČ po rozsiahlom znárodnení presunul do štátneho vlastníctva podstatnú časť národného majetku, predovšetkým bývalý súkromný majetok. Všestranná preferencia štátneho vlastníctva znamenala aj jeho výrazné ústavné zvýhodnenie a veľmi vysoký stupeň jeho ústavnej ochrany. Do roku 1948 „v ekonomickej oblasti došlo prakticky k úplnému zoštátneniu: znárodnených je 95 percent priemyslu, vrátane malých podnikov. Keďže tých niekoľko málo súkromníkov je vystavených najrôznejším kontrolám a trvalému nátlaku z úradných miest, môžeme hovoriť o zoštátnení všetkého priemyslu“.[82]

K tomu uviedol predseda Demokratickej strany, že „bol porušený, respektíve nebol dodržaný Košický vládny program, ktorý nič nehovoril o poštátnení alebo znárodnení, ale len o postavení podnikov pod všeobecné štátne vedenie“. Ďalej dodáva, že „znárodnenie, ako sa realizovalo v Československu, bolo v podstate konfiškáciou...“[83] Oproti okolitým (ľudovodemokratickým) krajinám bol v ČSR veľmi enormný rozsah a rýchly proces znárodnenia, resp. poštátnenia či združstevňovania malovýrobcov (živnostníkov, súkromných roľníkov a pod.).

V čom sa zásadne aj z formálneho hľadiska odlišovala Ústava 9. mája z roku 1948 od Ústavnej listiny z roku 1920, bol obmedzený rozsah súkromného vlastníctva. Ústavná ochrana súkromného vlastníctva bola nedostatočná a nebola preferovaná na úkor vysoko preferovaného štátneho vlastníctva. To bol jeden, nie však jediný zásadný rozdiel medzi demokratickou ústavou z roku 1920 a ľudovodemokratickou ústavou z roku 1948. Proces poštátňovania neodštartovala Ústava 9. mája z r. 1948, ale znárodňovacie ústavné prezidentské dekréty ešte z roku 1945. Ústava z r. 1948 dala tomu poštátňovaciemu procesu ústavný rámec, takpovediac ústavnú legitimitu, a bola impulzom na jeho zásadné zrýchlenie.

V Ústave 9. mája sa vo vzťahu k súkromnému vlastníctvu uvádzalo, že „nikto nesmie zneužívať vlastníckeho práva na škodu celku“, keď „súkromné vlastníctvo bolo možné obmedziť len zákonom“. Terminologicky sa prekrýval pojem štátneho vlastníctva, resp. štátneho majetku s ústavným pojmom národný majetok.

---

[81] Ústredný národný výbor v Bratislave fungoval s rôznymi kompetenciami do roku 1960. V rokoch 1949 – 1954 v postavení okresného a miestneho národného výboru a v rokoch 1954 – 1960 v postavení krajského národného výboru.

[82] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis,1995, s. 288. Ripka ešte dodáva: „Rovnako celý veľkoobchod je v rukách štátu. Maloobchod je potom systematicky ruinovaný štátnym veľkoobchodom a družstvami vedenými komunistami podľa najprísnejších predpisov“ (s. 288).

[83] LETTRICH, Jozef. *Dejiny novodobého Slovenska (History of Modern Slovakia).* Bratislava : Archa, 1993, s. 186.

V § 147 ústavy bol definovaný národný majetok ako hospodárske hodnoty znárodnené podľa osobitných zákonov a každý verejný majetok, ktorý slúžil všeobecnému prospechu. „Národný majetok" bol „zásadne v rukách štátu (štátne vlastníctvo)".[84] Výslovne Ústava 9. mája uvádzala súčasti národného majetku, teda štátneho vlastníctva (§ 148)[85]. Štát spravoval národný majetok ako štátne vlastníctvo buď priamo, alebo prostredníctvom národných podnikov (§ 150). Ústava 9. mája výrazne preferovala štátne vlastníctvo a ústavne ohraničila (zúžila) rozsah súkromného vlastníctva. Ústavné limity súkromného vlastníctva sa dotýkali možnosti súkromne vlastniť drobné a stredné podniky len do 50 zamestnancov.[86] Z hľadiska rozsahu súkromného vlastníctva pôdy Ústava 9. mája dávala jednotlivcovi najvyššiu prípustnú výmeru pôdy len do 50 hektárov.[87] Uveďme, že čs. spoločenská a politická prax v 50. rokoch bola v zjavnom rozpore s uvedenými ústavnými garanciami, ktoré sa nedodržiavali. Dokonca to bolo v rozpore s praxou v okolitých „ľudových demokraciach"[88], ktoré dávali malopodnikateľom (roľníkom, živnostníkom) oveľa väčší priestor ako v ČSR. Bola evidentná snaha napodobniť určité sovietske vzory. Dôsledkom bol všeobecný pokles produktivity, nedostatok služieb, spotrebného tovaru a potravín.

Ústava 9. mája sa vyjadrovala aj k osobnému majetku. Podľa ústavy: Osobný majetok občanov bol nedotknuteľný. Toto ustanovenie sa týkalo predovšetkým predmetov domácej a osobnej spotreby, rodinných dom(k)ov a úspor nadobudnutých prácou, ako aj dedičského práva k nemu.[89] Ústavne bol garantovaný pomerne úzky rozsah osobného majetku, navyše ústavne bol takýto majetok zviazaný len s vlastnou prácou, ktorý dával novej komunistickej moci možnosti budúcich zásahov a obmedzení.

11. Princíp hospodárskej centralizácie

Riadenie národného hospodárstva sa odvíjalo od vôle KSČ a totalitného režimu centralisticky ovládať národné hospodárstvo. Systematicky sa potláčala iniciatíva zdola. Podľa sovietskych vzorov vzniklo direktívne riadenie čs. hospodárstva. Navyše 50. roky 20. storočia boli vrcholom „studenej vojny" s militarizačnými vplyvmi. Konečným cieľom

---

[84] Pozri § 149 Ústavy 9. mája: „Národný majetok je zásadne v rukách štátu (štátne vlastníctvo)", ale „časti národného majetku", ktoré nemali celoštátny význam a slúžili obciam, okresom alebo krajom mohli byť súčasťou „zväzkov ľudovej správy (komunálne vlastníctvo)".

[85] Bolo to: nerastné bohatstvo a jeho ťažba, zdroje energie a energetické podniky, bane a hutníctvo, prírodné liečivé zdroje, výroba predmetov slúžiaca pre zdravie ľudu, podniky majúce aspoň 50 zamestnancov alebo osôb v nich pracujúcich, pokiaľ nepôjde o podniky ľudových družstiev, banky a poisťovne, verejná železničná doprava a pravidelná cestná a letecká doprava, pošta, verejný telegraf a telefón, rozhlas, televízia a film.

[86] Podľa § 158 ods. 1 Ústavy 9. mája: „Súkromné vlastníctvo drobných a stredných podnikov do 50 zamestnancov je zaručené."

[87] Podľa § 159 ods. 1 Ústavy 9. mája: „Najvyššia prípustná výmera pôdy, ktorá smie byť v súkromnom vlastníctve jednotlivca alebo spoluvlastníkov alebo spoločne hospodariacej rodiny, je 50 hektárov". Tiež „súkromné vlastníctvo pôdy je u poľnohospodárov, ktorí na nej sami pracujú, do výmery 50 hektárov zaručené" (§ 159 ods. 2 ústavy).

[88] Hlavne vtedajšie Poľsko, Nemecká demokratická republika a iné ľudovodemokratické štáty (okrem ZSSR).

[89] § 158 ods. 2 Ústavy 9. mája.

komunistov bolo „zoštátnenie celého národného hospodárstva“. Naopak nekomunistické politické strany chceli zakotviť „zmiešaný ekonomický systém v ústave“.[90]

V ústave bol charakterizovaný vznik hospodárskej sústavy na základe „znárodnenia prírodného bohatstva, priemyslu, veľkoobchodu a peňažníctva.“[91] Hospodárske zriadenie obsahovala 8. kapitola ústavy, kde sa uvádzalo: „Výrobné prostriedky sú buď národným majetkom, alebo majetkom ľudových družstiev, alebo sú v súkromnom vlastníctve jednotlivých výrobcov“[92], pričom všetka hospodárska činnosť sa riadila jednotným hospodársky plánom. Ústava vyhradzovala (§ 152) štátu podnikanie v odvetviach výhradného národného majetku, tiež podľa zákonov o znárodnení a o úprave vnútorného a zahraničného obchodu. Znárodnením prechádzalo podľa ústavy vlastníctvo podnikov a iných majetkových hodnôt v plnej miere (a neobmedzene) na štát. „Znárodnené podnikanie organizuje štát vo forme národných podnikov“[93], pričom „národné podniky sú časťou národného majetku a sú podriadené vrchnému vedeniu a dozoru štátu“ (§ 155). Národné podniky boli právnickými osobami. Zároveň štát mohol prenechať využitie hospodárskych alebo iných objektov aj zväzkom ľudovej správy alebo ľudovým družstvám, alebo iným právnickým osobám. V ďalšej časti ústavy (§ 160) sa uvádzalo, že „štát riadi za účasti roľníctva poľnohospodársku politiku...“ Postupne sa od roku 1953 vytvoril plne centralistický ekonomický model s preferovaním rozvoja hutníctva, ťažkého strojárstva a ťažkého priemyslu vôbec.

12. Princíp štátneho plánovania

Centralizovaný model riadenia spoločnosti, teda nielen národného hospodárstva, vyžadoval centralistické metódy organizácie spoločenského a hospodárskeho života. Základným a záväzným nástrojom bol spravidla päťročný štátny plán rozvoja národného hospodárstva. Podľa článku XII ods. 2 Ústavy 9. mája tak vo verejnom záujme riadi „štát všetku hospodársku činnosť jednotným hospodárskym plánom“.

Ústava vo svojom § 162 obsahovala ustanovenie o jednotnom hospodárskom pláne, ktorý mal formu zákona, pričom jeho príprava a vykonanie mala v rukách čs. vláda. Bola stanovená ústavná povinnosť pre každú fyzickú a právnickú osobu, aby „prispôsobili svoju hospodársku činnosť jednotnému hospodárskemu plánu“[94]. Následne vznikol Štátny úrad plánovací na čele s ministrom a Slovenský plánovací úrad ako oblastný orgán Štátneho plánovacieho úradu pre Slovensko. Kolegiátnym poradným orgánom ministra – predsedu Štátneho plánovacieho úradu bola Ústredná plánovacia komisia. Dodajme, že 27. 10. 1948 bol schválený zákon o päťročnom pláne[95] podľa už centrálnych direktívnych modelov a sovietskych vzorov. Bol to prvý päťročný plán na roky 1949 – 1953 podľa

[90] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis, 1995, s. 167.
[91] Čl. XII ods. 1 Ústavy 9. mája. „Na vlastníctve pôdy podľa zásady: pôda patrí tomu, kto na nej pracuje.“
[92] § 146 Ústavy 9. mája.
[93] § § 154 ods. 1 Ústavy 9. mája.
[94] § 164 ods. 2 Ústavy 9. mája.
[95] Zákon č. 241/1948 Zb. o prvom päťročnom hospodárskom pláne rozvoja Československej republiky (zákon o päťročnom pláne).

pôvodného návrhu vypracovaného Národohospodárskou komisiou ÚV KSČ. Jeho úlohou bola transformácia čs. hospodárstva podľa sovietskych vzorov s prioritnou preferenciou ťažkého kovopriemyslu, hutníctva, ťažby surovín a energetiky. Naopak oslabila sa výroba spotrebných predmetov pre obyvateľstvo a navyšovala sa okrem iného ťažká zbrojná výroba v súvislosti so vznikom „železnej opony" a hlavne nebezpečenstvom vojenskej konfrontácie Východu so Západom[96]. Navyše 23. 1. 1949 vznikla v Moskve Rada vzájomnej hospodárskej pomoci najmä pre koordináciu zahraničného obchodu s účasťou ZSSR, ČSR a ďalších satelitných ľudovodemokratických štátov. Dokladom celkového neúspechu prvého päťročného plánu bola k 1. 6. 1953 menová reforma[97], ktorá sa bolestivo dotkla občanov.

13. Princíp fiktívnych občianskych práv s formálnymi, ale nereálnymi zárukami

Rozsah formálne vymedzených občianskych práv v ústave z roku 1948 bol na prvý pohľad pomerne široký. Problémom však bola fiktívnosť práv a slobôd, kde práva občanov sa v reálnom živote v plnej miere neuplatňovali. Navyše tu nevznikli alebo tu vôbec nefungovali štátne orgány, ktoré by v reálnom živote presadzovali dodržiavanie ústavou zaručených práv občanov. Skôr tu bol voluntarizmus jednotlivých mocenských orgánov. Už pri príprave novej ústavy nekomunistické politické strany navrhovali, „aby ústava oprávňovala každého občana žiadať náhradu škody od osôb, ktoré by porušili občianske slobody a obrátiť sa na ústavný súd" pod dozorom „osobitnej parlamentnej komisie"[98]. Komunisti odmietli takéto ústavne – občianske garancie, nesúhlasili so vznikom Ústavného súdu a zastávali stanovisko, že jeho úlohy má plniť Predsedníctvo Národného zhromaždenia.

Konečné zakotvenie relatívne širokých ústavných práv občanov do Ústavy 9. mája doslova korunovanou ústavne deklarovanou (nie však reálne garantovanou) nezávislosťou[99] sudcu (súdu). V súdnej praxi skončila uvedená formálna „nezávislosť sudcu" priamou reálnou závislosťou nielen súdu (a sudcu) na rozhodnutí stranícko-politických orgánov KSČ a pri reálnej nadradenosti bezpečnostných orgánov nad justíciou i nad ústavou. Prípad Milady Horákovej a spol. a mnohých ďalších je klasickým prípadom zjavnej protiústavnosti postupov v rozpore s vtedy platnou Ústavou 9. mája.

Pomerne obsiahly okruh individuálnych občianskych práv nachádzajúci sa v prvej kapitole Ústavy 9. mája bol formálne ústavne deklarovaný, ale v spoločenskej a reálnej praxi pôsobili fiktívne. To bol rozdiel medzi reálnosťou práv deklarovaných v demokratickej Ústavnej listine z r. 1920 a v ľudovodemokratickej Ústave 9. mája po komunistickom

---

[96] Výdavky na čs. armádu tvorili v r. 1950 šesť percent národného dôchodku a v r. 1953 až 18 percent národného dôchodku.

[97] Výmena peňazí sa vykonala výmenou peňazí v pomere 1 : 5 a to s progresívnym stupňovaní až k 1 : 50.

[98] RIPKA, Hubert. *Únorová tragédie. Svědectví přímeho účastníka.* Brno : Atlantis, 1995, s.166.

[99] Nezávislosť súdu a sudcov deklaroval článok XI Ústavy 9. mája, podľa ktorej „moc sudcovskú vykonávajú nezávislé súdy" a „sudcovia vykonávajú svoj úrad nezávisle, sú viazaní len právnym poriadkom ľudovej demokracie".

prevrate v roku 1948. Z formálneho hľadiska bol v Ústave 9. mája určitý pozitívny, i keď v mnohom formálny posun pri novom zakotvení určitých sociálno-ekonomických práv pre občanov, hlavne všeobecne deklarované ústavné právo na prácu. Avšak v spoločenskej praxi bolo uvedené právo spojené s určitou pracovnou povinnosťou a nebolo ani v spoločenskej praxi zaručené právo na deklarovanú spravodlivú odmenu za vykonanú prácu. Podľa § 27 Ústavy 9. mája: „Všetkým pracujúcim prislúcha právo na spravodlivú odmenu za vykonanú prácu." Ale ústava veľavravne hneď dodáva: „Toto právo sa zaručuje štátnou mzdovou politikou, riadenou v dohode s jednotnou odborovou organizáciou..."

Popri fiktívnosti mnohých ústavou garantovaných práv „politickej povahy" tak fiktívnosť ustanovení ústavy a reálnosti dopadu na jej praktické uplatňovanie bol typický v náboženskej oblasti. V zmysle § 16 Ústavy 9. mája: „Každý má právo vyznávať súkromne a verejne akúkoľvek vieru alebo bez vyznania. ... Všetky náboženské vyznania a bezvyznania sú pred zákonom rovné." Ústava 9. mája dávala výkonu náboženstva však striktné hranice a obmedzenia.[100]

Ústava 9. mája tiež formálne zaručovala všeobecnú rovnosť občanov pred zákonom, ako i rovnosť medzi mužom a ženou (§ 1)[101]. Ústavou bola zaručená osobná sloboda (§ 2). Hlavne prax v ČSR z 50. rokov bola v rozpore so stanovenými ústavnými podmienkami obmedzenia osobných slobôd.[102] Samotná Ústava 9. mája upravovala domovú slobodu (§ 4 a 5), listové tajomstvo a dopravy správ (§ 6), slobodu pobytu (§ 7) a slobodu majetkovú (§ 8). Ústava riešila ochranu rodiny a mládeže (§ 10), právo na vzdelanie (§ 12), ale aj ústavnú unitarizáciu školstva (bez súkromného alebo neštátneho školstva) podľa doslovnej direktívy ústavy: „školy sú štátne" (§ 13 ods. 1). Formálne zakotvovala aj slobodu svedomia a vyznania (§ 15), slobodu prejavu (§ 18), ochranu kultúrnych statkov (§ 19), slobodu tlače (§ 21), petičné právo (§ 23), slobodu zhromažďovaciu a spolčovaciu a práva sociálne (§ 26 a ďalšie ustanovenia ústavy). Podľa ústavy všetci občania mali právo na prácu, ale aj na ochranu zdravia a na liečebnú starostlivosť, pokiaľ by občania nemohli prácu vykonávať. A tiež tu bolo ústavné právo občana na zaopatrenie v starobe.

V roku 1950 bol prijatý Trestný zákon správny č. 88/1950 Zb. z 12. júla 1950. Podľa tohto zákona sa stíhali ako priestupky len činy, ktoré neboli trestné podľa trestného zákona súdneho. Podľa zákona č. 88/1950 Zb. boli stanovené druhy trestov s možnosťou odňatia slobody, verejného pokarhania a pokuty. Za vedľajšie tresty sa považovali: prepadnutie

---

[100] Podľa § 17 ods. 1 Ústavy 9. mája: „Každý má voľnosť vykonávať úkony spojené s akýmkoľvek náboženským vyznaním alebo bezvyznaním. Výkon tohto práva však nesmie byť v rozpore s verejným poriadkom, ani s dobrými mravmi. Nedovoľuje sa zneužívať ho na nenáboženské účely". A tiež „nikto nesmie byť priamo alebo nepriamo nútený k účasti na takom úkone" (§ 17 ods. 2).

[101] Podľa § 1 Ústavy 9. mája: „Všetci občania sú pred zákonom rovní" (§ 1 ods. 1). Ďalej „muži a ženy majú rovnaké postavenie v rodine a spoločnosti a rovnaký prístup k vzdelaniu i ku všetkým povolaniam, úradom a hodnostiam" (§ 1 ods. 2).

[102] Podľa Ústavy 9. mája: „Nikto nesmie byť stíhaný, len v prípadoch podľa zákona dovolených, a to len súdom alebo úradom podľa príslušného zákona a konaním upraveným podľa zákona" (§ 3 ods. 1). Tiež „nikto nesmie byť úradným orgánom vzatý do väzby, len v prípadoch stanovených zákonom, musí byť potom najdlhšie do 48 hodín prepustený alebo odovzdaný súdu alebo úradu, ktorému podľa povahy veci príslucha vykonať ďalšie konanie" (§ 3 ods. 3).

majetku, zákaz činnosti, zákaz pobytu, prepadnutie veci alebo uverejnenie trestného výmeru. Trest odňatia slobody sa vykonával v súdnej alebo správnej väznici. [103]

Napriek zneniu ústavy bola prehĺbená represívna politika štátu a to na základe zákona na ochranu ľudovodemokratickej republiky č. 231/1948 Zb. a podľa iných represívnych zákonov. Navyše v roku 1949 prišli do Československa vplyvní sovietski bezpečnostní poradcovia, ktorí ovplyvňovali okrem iného priebeh základných (dôležitých) súdnych (politických) procesov v ČSR od roku 1948 až do konca stalinského obdobia.

Ústava 9. mája z roku 1948 vznikla už v období studenej vojny a na začiatku bipolárneho sveta, kde ČSR sa ocitla na sovietskej strane železnej opony. To zásadne rozhodovalo o spôsobe a o každodennej aplikácii novej ústavy. Z čisto formálno-právneho hľadiska by sa Ústava 9. mája mohla (až na niektoré jej ustanovenia) do značnej miery javiť ako blízka štandardnej demokratickej ústave. Napríklad obsahovala nezávislosť súdov, náboženskú slobodu a iné občianske práva, ale ústava ako nástroj v rukách KSČ nedokázala reálne chrániť práva občanov a ani suverenitu štátu. Fikcia ústavných práv bola v rozpore s aplikačnou ústavnou realitou a spoločensko-politickou praxou. Historicky Ústava 9. mája bola fiktívnou ľudovodemokratickou ústavou a stala sa napokon len právnym nástrojom, ktorý pomohol legitimizovať KSČ vnútropolitickú moc v štáte, ktorý však nemal reálne atribúty suverénneho postavenia navonok. Stala sa ústavou ČSR ako polosuverénneho satelitu Sovietskeho zväzu s jednoznačným vazalským vzťahom. Ústava 9. mája nezabránila nástupu totality, ale naopak dala jej ľudovodemokratický rámec s komunistickým duchom a totalitným výkladom. Inak Ústava ČSR z roku 1948 skončila formálnu platnosť Ústavnej listiny z roku 1920.[104] Bola to tuhá ústava, ktorá umožňovala ústavné zmeny formou ústavného zákona s ústavnou (kvalifikovanou) väčšinou poslancov parlamentu. V roku 1960 unitárnu ľudovodemokratickú Ústavu 9. mája z roku 1948 nahradila nová socialistická, ešte unitárnejšia Ústava ČSSR z roku 1960. Dovtedajšie oslabené postavenie a právomoci slovenských národných orgánov sa ešte viac oslabili. V záujme objektivity na záver dodajme, že z legislatívneho a formálno-právneho hľadiska bola ústava z roku 1948 oproti ústave z roku 1960 kvalitnejším právnickým dielom.

---

[103] *Trestný zákon správny. Zákon o trestnom konaní správnom*. Bratislava : Tatran, 1951.
Pozri tiež ŽATKULIAK, Jozef. *V mene zákonov a proti občanom? (Trestnoprávna právomoc národných výborov na Slovensku v rokoch 1950-1957).* Bratislava : Slovak Academic Press, 1994.

[104] Podľa § 173 ods. 1 Ústavy 9. mája zároveň stratili platnosť „všetky ústavné a iné zákony, pokiaľ odporujú ustanoveniam tejto ústavy a zásadám ľudovodemokratického zriadenia alebo upravujú veci odchylne od tejto ústavy" (§ 173 ods. 2 ústavy). Dotýkalo sa to aj mnohých predchádzajúcich ústavných zákonov, ústavných dekrétov a zákonov a z hľadiska Slovenska najmä nariadení SNR vydaných v rokoch 1944 – 1948. Ústavná formulácia umožňovala široký interpretačný výklad, ktorý bol ústavne v rukách Predsedníctva Národného zhromaždenia, vlády a politicky plne v rukách KSČ.

The Ninth-of-May Constitution from 1948 and Constitutional Relations of Czechs and Slovaks Between 1945 and 1960

Bruno Čanády

Summary

The study deals with drafting a new Czechoslovak constitution after World War II. The Constitution was to be submitted to the Constitutional Committee of the National Assembly, whose members were legal experts representing political parties. Before 1948, contradictions in the new constitution proposals were considerable. The Slovak political representation's proposals, especially those by the Democratic Party, were not accepted. After the communist coup of February 1948, the Ninth-of-May Constitution received the wording suiting the ideas of the Communist Party of Czechoslovakia. In 1948, the Ninth-of-May Constitution was enacted—the first constitution of the Czechoslovak Republic after the Second World War. The year 1948 was also the year of the communist coup, imprinting the new constitution a people's democratic form. The following period was characterized by obvious contradictions between the wording of the constitution and its application practice. The Ninth-of-May Constitution was a „people's democratic" constitution reflecting the new power in the Czechoslovak Republic associated with the principle of state unity and the fictitious equality of the Czech and Slovak nations. The Unitary Ninth-of-May Constitution, regarding the position of the Slovak national authorities, was a step backward from the promises contained in the Košice Government Program and in the First Prague Agreement of 1945. Regarding the position of the Slovak national authorities, it did not exceed the scope of the Third Prague Agreement. According to the new unitary constitution, the Slovak National Council and the Board of Commissioners were under full control of the national central authorities in Prague and the Communist Party of Czechoslovakia. Despite the fact that the resigning President of the Czechoslovak Republic E. Beneš refused to sign the text of the constitution approved by the parliament, the Ninth-of-May Constitution was published under No. 150/1948 Coll. of May 9, 1948, with legal effect from June 9, 1948.